

GÖTEBORGS UNIVERSITET
LITTERATUR, IDÉHISTORIA OCH RELIGION

En förunderlig fara

statens syn på zigenare i det svenska samhället under 1930-40-talen

Eva Martinsson

Termin: HT 13

Kurs: IL1510 Idéhistorisk fördjupningskurs, 30 hp

Nivå: Kandidat

Handledare: Björn Billing

Abstract

Title: A peculiar danger - a view of the gypsies from the Swedish Government's perspective

Author: Eva Martinsson

Year: Autumn 2013

Level: Bachelor degree

Department: Department of Literature, History of Ideas, and Religion

Supervisor: Björn Billing

Summary: The purpose of my essay is to analyse the antiziganism imparted by the Swedish Government during the 1930's and 1940's. The starting points are the text in the first published chapter of the Government's White Paper and other political texts referred to concerning surveys of the gypsies. My sources will be these texts important for the time period of my essay. The White Paper recites in chronological order for the repeatedly made surveys and registrations of the gypsies made by the authorities during the 1900's. My analysis will apply the theories of Michel Foucault being about biopower/biopolitics and the method for ideological analysis by Sven-Eric Liedman.

I have shown how the Swedish Government instituted a number of excluding measures on the gypsies. The Government defined the gypsies, as a deviant and lower class race, entirely separate from the pure Swedish race. I have shown the Government's interest in spreading "antiziganism" to other citizens and its willingness to eliminate the gypsies by forced sterilisation and forced fostering of their children. "Swedish" standards were set by the Government and, through these standards the police found substantial grounds to keep records of particular individual gypsies and to share this information between and outside authorities. I have in my analysis defined and shown that the Government's ideology was nationalism, regardless of party in governmental power.

The Swedish Government regarded the gypsies as a danger, a peculiar sort of danger, that should be combated and "antiziganism" was the weapon.

Key words: Antiziganism, Registration, White Paper, Biopolitics, Nationalism

Innehållsförteckning

Abstract.....	2
1. Inledning.....	4
1.1 Problemformulering.....	4
1.2 Syfte och frågeställningar.....	5
1.3 Avgränsningar.....	6
1.4 Metod och teori	6
1.5 Material.....	9
1.6 Tidigare forskning.....	9
1.7 Disposition.....	10
2. Från bondesamhället till folkhemmet.....	11
2.1 Bondesamhället i förändring.....	11
2.2 Fattigvård och lösdriveri.....	11
2.3 Socialdemokratin och folkhemmet.....	12
3. Zigenare, kartläggningar och det offentliga talet.....	14
3.1 Inledning.....	14
3.2 De tre första kartläggningarna.....	15
3.3 Fjärde kartläggningen och dess följder under 1930-talet.....	17
3.4 Kartläggningen 1943.....	20
4. En förunderlig fara - analys.....	23
4.1 Analys med stöd av Michel Foucaults teori gällande biomakt/biopolitik....	24
4.1.1 Staten.....	24
4.1.2 Rasen.....	26
4.1.3 Kontrollering.....	28
4.1.4 Kunskapsbildning.....	29
4.1.5 Normalisering.....	31
4.2 Ideologianalys med stöd av Liedmans metod.....	32
4.2.1 Försantförhållanden.....	33
4.2.2 Värderingar.....	35
4.2.3 Normer.....	36
4.2.4 Det manifesta och det latent.....	36
5. Avslutning och framtida forskning.....	37
6. Källor och litteratur.....	40

1. Inledning

Det hade gått 450 år sedan de första zigenarna kom till Sverige, när Katarina Taikon år 1963 gav ut sin första bok "Zigenerska". Boken blev mycket uppmärksam. Under de följande ca 20 åren kom hon att bli talesperson för zigenarna i deras kamp för lika rättigheter som övriga befolkningen i Sverige. Hon skrev i sin bok:

Jag har velat ge en bild av de förhållanden som de knappt 900 zigenarna levt och lever under.[...] När jag bläddrar igenom det som jag här skrivit, konstaterar jag att jag kanske väl mycket betonat det eländiga och dystra i zigenartillvaron. Det har jag gjort med avsikt - eftersom jag anser att det är de svenska myndigheternas fel att så stora missförhållanden har tolererats i vårt välfärdsland.

När jag i våras såg utställningen "Vi är romer" på Göteborgs stadsmuseum och samtidigt läste om Katarina Taikons bok "Zigenerska", fick jag uppslag till min uppsats.

Dagens Nyheters avslöjande, i september 2013, om att en olaglig registrering av romer pågick vid polismyndigheten i Skåne, gav ytterligare en dimension till citatet ovan.

1.1 Problemformulering

Sverige är en parlamentarisk demokrati där medborgarna väljer ledamöter till riksdagen, som är högsta beslutande nivå. Riksdagen utser statsminister som i sin tur utser regeringen. Regeringen lägger fram förslag, propositioner, som riksdagen har att ta ställning till. Riksdagen beslutar om lagar samt skatteuttag på nationell nivå. Myndigheterna, som lyder under regeringens olika departement, ska se till att riksdagens och regeringens beslut genomförs. Begreppet *staten*, i Sverige, innefattar riksdagen, regeringen och myndigheterna. I regeringsformen – med anor i Axel Oxenstiernas regeringsform från 1634 – anges de grundläggande reglerna för den statliga verksamheten.¹

Zigenarna benämndes tidigt som ett resande folk och fram till 1900-talets början var begreppet *tattare* ett samlande begrepp för tattare och zigenare, i det offentliga talet. Då började man skilja på grupperna och tattare definierades som det folk som uppstod i blandningen mellan svenskar och zigenare.²

---

¹ www.riksdagen.se

² SOU 1923:2, *Förslag till lag om lösdrivares behandling*, s 89

Under århundraden har zigenarna utsatts för olika exkluderande åtgärder av staten.³ År 1637 beslutade riksdagen att zigeniska kvinnor och barn skulle fördrivas ur landet, medan man skulle ha rätt att döda de zigeniska männen. Sedan medeltiden hade Sverige och Finland varit ett land. Många zigenare med släkt i båda landsdelarna förflyttade sig inom dessa områden. Regimentena bestod delvis av zigeniska soldater, som även fick byta förläggningssorter inom områdena. Att Sverige fick lämna över Finland till Ryssland 1809 betydde ett försvårande att träffas för de svenska och finska zigenarna. Då Sverige några år senare slutade föra krig, kom även de zigenare som varit inkallade som soldater, att återuppta de traditionella ambulerande yrkena som kopparslagning, förtening, verktygsslipning, hästhandel, dansmusik och tivoliarbete.

I ett Sverige där inrikespass krävdes fram till 1860-talet och där befolkningen till stor del aldrig lämnade sin hembygd, under en hel livstid, kom personer med ambulerande yrken att ses med misstänksamhet. Under 1900-talets början ville staten lösa "zigenarfrågan", en gång för alla, då zigenarna ansågs utgöra en fara för samhället. Sveriges befolkning uppgick då till knappt 6 miljoner invånare, varav zigenarna som bott i generationer i Sverige understeg tusen personer. Enligt den lag som infördes 1914 skulle zigenare, vid ankomst till Sverige, avvisas av polismyndigheten.⁴ Socialstyrelsen, som beslutade i frågan, kunde i undantagsfall medge att någon fick stanna av politiska skäl.

Oavsett politisk majoritet har staten under 1900-talet och fram till idag genomfört upprepade kartläggningar och registreringar av de i Sverige boende zigenarna. Förarbeten och resultat har dokumenterats i offentliga handlingar. Vilka idéer ligger bakom dessa registreringar och kartläggningar? Vad har de syftat till? Gäller de enbart zigenare eller även andra etniska grupper? Hur kommer det sig att staten lagt ner så mycket resurser på zigenarna, ett procentuellt sett litet antal personer?

1.2 Syfte och frågeställningar

Syfte med min studie är att granska den antiziganism som förmedlats av svenska staten och dess myndighetsföreträdare. För att uppfylla mitt syfte kommer jag att ta stöd i en deskriptiv respektive en analytisk frågeställning:

- Hur beskrivs zigenarna i de offentliga utredningar och andra offentliga dokument som rör frågan?

---

³ Norma Montesino Parra, (2002): *Zigenarfrågan, intervention och romantik*, kap 3, Lund, Socialhögskolan Lunds universitet (avhandling)

⁴ SFS 1914:196 *Lagen angående förbud för vissa utlänningar att här i riket vistas*

- Hur legitimeras särbehandlingen av zigenare i den diskurs som skapas om zigenarna?
Utöver detta är jag också intresserad av att se om det fanns maktstrukturer på 1930-40-talen och som kan ses än idag. Detta diskuterar jag tentativt i en avslutande diskussion.

1.3 Avgränsningar

Min studie kommer att avgränsas till 1930- och 1940-talen i Sverige och specifikt uppmärksamma den diskurs som låg till grund för den kartläggning av zigenare som ägde rum den 31 maj 1943.

Jag har valt att utgå från nämnd tidsperiod då det var en tid av stora förändringar i Sverige. På 1920-talet hade riksdagen fattat beslut om att inrätta Statens institut för rasbiologi, det första statliga i världen. Inrättandet av det rasbiologiska institutet hade starkast möjliga politiska stöd. Institutet fanns kvar fram till 1958 då det ändrade namn till Institutionen för medicinsk genetik och knöts till Uppsala Universitet. Parlamentariskt stabiliserade sig landet och från 1932 kom socialdemokraterna, med ett kort avbrott under 1936, att vara i regeringsställning; såväl i minoritets-, majoritets- som koalitionsregeringar. Vid ingången av 1930-talet hade effekten av börskraschen i USA spridit sig till Europa och Sverige.

Arbetslösheten var hög när Socialdemokraterna bildade regering 1932. De satsade på socialpolitiken och "nöd hjälpsarbeten" inrättades. "Folkhemmet" var partiets vision. Samma år inträffade Kreugerkraschen som var en ekonomisk kris med förödande effekter för många banker, företag och privatpersoner i Sverige och utomlands orsakad av Kreugerkoncernens ekonomiska sammanbrott och konkurs.

1.4 Metod och teori

Mina utgångspunkter för uppsatsen är innehållet i det offentliggjorda kapitel ur regeringens "Vitbok", som är en politisk text och som refererar till andra politiska texter. Kapitlet i Vitboken redogör i kronologisk ordning för de upprepade kartläggningar och registreringar av zigenare som skett under 1900-talet. Jag kommer i min analys att utgå ifrån några begrepp i Michel Foucaults teorier kring biomakt/biopolitik samt den metod för ideologianalys som utformats av Sven-Eric Liedman. Jag har funnit att dessa teorier är relevanta för mig att använda i min analys.

Maktperspektivet tydliggörs i Foucaults teori om biopolitik som handlar om statens

makt, bestämmanderätt över medborgarnas kroppar, över liv och död. Jag kommer att fokusera på ett antal begrepp och processer som Foucault beskriver skall leda fram till målet, "den goda staten". Begreppen är *staten* respektive *rasen* samt processerna *kontrollering*, *kunskapsbildning* och *normalisering*.

Rätten över liv och död var ett utmärkande privilegium för kungamakten (suveränen). Då suveränens makt minskade och upphörde var *staten*, den politiska makten, redo ikläda sig makten att förvalta livet.⁵ Under förevändning att förvalta livet och därmed kropparna och *rasen*, fördes krig och människor dödades. När man slutade föra krig måste politiken hantera umgänget med andra stater på annat sätt, då det pågick andra former av strider och tävlan mellan dem. Foucault menar också att "Staten består av en uppsättning maktmedel eller förmågor som kan stärkas eller försvagas i enlighet med den politik som förs av regeringsmakten".⁶ Polisen, som är såväl en disciplinär som statlig funktion, är ett av maktmedlen.⁷ Frågor som rör livet har blivit allt viktigare för den politiska makten.⁸ Den enskilda människan har endast betydelse för en regering om han/hon tillför något för att stärka staten. I den nya staten börjar makten hantera människor utefter deras egenskaper, arbetande, handelsidkande, och som levande varelser. "Polisens sanna objekt är människan".⁹ Polisen sköter livet, dvs sociala relationer mellan människor, allt som reglerar samhället.¹⁰ Människorna skulle vara dygdiga, lydiga och arbetsamma.¹¹

Men "hur är det möjligt för en politisk makt (vars syfte och mål är livet) [...] att inte bara utsätta sina fiender utan också sina egna medborgare för döden?" Foucault menar att det är möjligt genom att fragmentera befolkningen, dela upp den i olika undergrupper, som raser.¹² Att skydda blodets renhet och att föra *rasen* till seger blev ett mål för makten.¹³

Foucault visar även på de två polerna som makten över livet iklätt sig; den anatomiska politiken för människokroppen - disciplinen - är den ena polen. Syftet med denna har varit att maximera kroppens färdigheter och kraft, dra nytta av den och samtidigt kräva foglighet och att kräva effektivitet, allt övervakat i maktens *kontrollsystem*. Den andra polen handlar om kroppen-arten och utgångspunkt för biologiska processer; förökning, hälsoliv, livslängd och alla omständigheter som kan få den att variera.

---

⁵ Michel Foucault, (1980): *Sexualitetens historia, I. Viljan att veta*, s 171

⁶ Michel Foucault, (2008): *Diskursernas kamp*, s299

⁷ Michel Foucault, (2008): *Samhället måste försvaras Collège de France 1975-1976*, s 226

⁸ Michel Foucault, (2008): *Diskursernas kamp*, s306-307

⁹ Michel Foucault, (2008): *Diskursernas kamp*, s302

¹⁰ Michel Foucault, (2008): *Diskursernas kamp*, s 303-304

¹¹ Michel Foucault, (2010): *Säkerhet, territorium, befolkning Collège de France 1977-1978*, s 287, 291

¹² Michel Foucault, (2008): *Samhället måste försvaras, Collège de France 1975-1976*, s 230

¹³ Michel Foucault, (1980): *Sexualitetens historia, I. Viljan att veta*, s 187-188

Foucault beskriver Statsrasism - makttekniker inriktade på såväl kropparna som den individuella kroppen. Att ta kontroll, öka deras nytta genom övningar, uppfostran och dylikt. Och rationalisera, att ha ett helt system av övervakning, hierarkier, inspektioner, skrivelser och rapporter - "arbetets disciplinära teknologi".¹⁴

Vad behövs mera? "Ett visst politiskt omdöme, erforderligt i alla statliga spörsmål, rådsförsamlingar och förehavanden, vars enda syfte är statens bevarande, expansion och välgång", dvs *Statsförnuft*. Staten är sig själv nog och politisk kompetens styr.¹⁵ Att gå från furstens vishet till statens vishet kräver ett nytt sätt att regera. Vad måste man veta för att kunna regera?¹⁶ Kunskap om ting är nödvändigare än kunskap om lagen. Statistiken är kunskap om staten i ett givet ögonblick. Mätningar, beräkningar, uppskattning av effekter - statens verklighet som en samling tekniska kunskaper. Ständiga undersökningar och rapporter - en "vetandeapparat" som skulle utgöra en väsentlig dimension hos utövandet av makten. Och makten har även behov av att föra ut kunskap till människorna.

När makten skaffat sig kunskap om vad som krävdes för att upprätthålla en stark stat och utveckla den, infann sig behovet av att *normalisera* och reglera. Lagen fanns och åberopades alltmer som normer för samhället. Makten fann att åstadkommandet av normsystem var ett sätt att alltid kunna åberopa reglerande och korrigerande mekanismer, istället för disciplin.¹⁷

För ideologianalysen kommer jag att använda den metod som utformats av Sven-Eric Liedman. Han menar att ideologibegreppet är mångtydigt och svårgripbart, och det finns framför allt två huvudsakliga betydelser man brukar lägga i detta begrepp - antingen kan man se ideologi som något neutralt, ett system av olika idéer, värderingar och föreställningar t ex en politisk ideologi, eller som något falskt och illusoriskt. Politisk ideologi baseras, enligt Liedman, på självklara yttranden om den mänskliga och samhällsliga verkligheten, yttranden som tas för givna - det han kallar för försanthållanden. Dessutom består ideologin av värderingar som vad som är bra eller dåligt, rätt eller fel samt normer. Normer som är handlingsinriktade och pekar ut hur vi bör handla för att kunna följa dessa försantförhållanden och värderingar. Liedman menar vidare att ideologins framgång bygger på hur väl antagandena om verkligheten, värderingarna och normerna tillsammans överensstämmer med människors levda verklighet.¹⁸ Jag kommer att utgå från att de

---

¹⁴ Michel Foucault, (2008): *Samhället måste försvaras Collège de France 1975-1976*, s 219

¹⁵ Michel Foucault, (2008): *Diskursernas kamp*, s 296

¹⁶ Michel Foucault, (2010): *Säkerhet, territorium, befolkning, Collège de France 1977-1978*, s 246-247

¹⁷ Michel Foucault, (2008): *Samhället måste försvaras, Collège de France 1975-1976, föreläsning XI*

¹⁸ Sven-Erik Liedman och Ingemar Nilsson, (1989): *Om ideologi och ideologianalys ,kap Om ideologier*

politiska texterna är av ideologisk karaktär, dvs att de har sin grund i försanthållanden om zigenare och deras kultur. Att dessa olika antaganden, om hur denna verklighet ser ut, är behäftade med värderingar om vad som är rätt eller fel, bra eller dåligt osv kommer jag att belysa. Dessutom hur det ideologiska budskapet både blev normbildande och legitimerande.

1.5 Material

Integrationsminister Erik Ullenhag, gav 2011 i uppdrag till Arbetsmarknadsdepartementet,¹⁹ att ta fram en "Vitbok om övergrepp och kränkningar mot romer i Sverige under 1900-talet". Syftet är att den skall ge en samlad översikt av övergrepp och särbehandlande åtgärder gentemot romer under 1900-talet fram till år 2000. Det gäller bl a kartläggningar och registreringar.

I september 2013 offentliggjordes *ett* kapitel ur "Vitboken", som kommer att ges ut i sin helhet år 2014. Det kan finnas uppgifter i andra delar av Vitboken och som skulle kunna påverka mitt material men jag har i detta skede endast tillgång till det offentliggjorda kapitlet. I detta kapitel beskrivs hur beslut togs om kartläggningarna och registreringarna, hur de genomfördes, vilka syftena var samt resultaten. Källorna i min uppsats kommer att utgöras av de offentliga utredningar, lagtext samt andra offentliga handlingar som åberopas i kapitlet och har betydelse för den tidsperiod som min uppsats behandlar.

I min analys kommer den teoretiska plattformen gällande makt och biomakt att innefatta Michel Foucaults verk "Diskursernas kamp" "Sexualitetens historia 1 - Viljan att veta", "Samhället måste försvaras" samt "Säkerhet, territorium, befolkning". Beträffande ideologianalys använder jag "Om ideologier och ideologianalys" av S-E Liedman och Ingemar Nilsson.

1.6 Tidigare forskning

Regeringen tillsatte 2006 "Delegationen för romska frågor". Syftet var att den skulle "utreda romers situation i Sverige genom att inhämta, sammanställa, analysera och redovisa erfarenheter och kunskap som finns på området samt lämna förslag på hur romers livsvillkor i samhället skall kunna förbättras".²⁰

---

¹⁹ Arbetsmarknadsdepartementet ansvarar för frågor rörande arbetsliv, arbetsmarknad, integration, diskriminering, mänskliga rättigheter i Sverige, svenskt medborgarskap och minoritetspolitik

²⁰ Kommittédirektiv, *Delegationen för romska frågor*, Dir 2006:101, s 1

Våren 2008 fick Uppsala universitet i uppdrag av delegationen att inventera forskningen kring romerna i Sverige. Inventeringen resulterade i en rapport.²¹ Enligt rapporten är den vetenskapliga forskningen om romer i Sverige mycket eftersatt. Rapportens lista över vetenskaplig litteratur inom området innehåller 23 verk, publicerade mellan år 2000 - 2008. Av de publicerade verken finns inget som gjorts vid idéhistorisk institution. Det finns en avhandling inom Socialt arbete, vid Socialhögskolan i Lund, publicerad 2002 och som är skriven av Norma Montesino Parra och heter "Zigenarfrågan: intervention och romantik". Syftet var att beskriva och analysera svensk zigenarpolitik under perioden 1880-1970, men omfattar även ett kapitel som behandlar statlig zigenarpolitik före 1880.

Beträffande tiden efter 2008 har jag endast funnit "Den säkra zonen : Motiv, åtgärdsförslag och verksamhet i den särskiljande utbildningspolitiken för inhemska minoriteter 1913-1962", David Sjögrens avhandling inom idéhistoria, framlagd vid Umeå universitet 2010.

Min uppsats kan vara ett tillskott till forskningen om begreppet antiziganism, eftersom jag är den första, i min vetenskap, som utifrån "vitboken" och åberopade offentliga handlingar behandlar hur begreppet förmedlats av svenska staten under en särskild tidsperiod under 1900-talet.

1.7 Disposition

Inledningsvis kommer jag att ge en historisk bakgrund till min undersökning. Här behandlas Sveriges förändring från bondesamhälle till industrisamhälle och de krav detta samtidigt ställde på politiken. Därefter följer en genomgång av offentliga utredningar och handlingar, kartläggningar och registreringar av zigenare. Analys och diskussion följer sedan.

I avslutningen kommer jag att visa på jämförbara frågeställningar och maktstrukturer som kan ses i dagens Sverige.

Under den tidsperiod, som min uppsats avgränsas till, användes ordet *zigenare* i offentliga handlingar och debatt. Därför kommer jag att använda detta ord i min text. Sedan slutet av 1990-talet används ordet *rom*, i stället för zigenare, i det offentliga samtalet. *Rom* betyder "människa" på det språk de betecknade själva talar, oftast romani eller romani chib.

---

²¹ Rapport, (2008): *Inventering av forskning om romer i Sverige*, Uppsala universitet

2. Från bondesamhälle till folkhem

2.1 Bondesamhället i förändring

Vid första världskrigets utbrott, för nästan exakt 100 år sedan, hade Sverige ca 5,7 miljoner invånare, varav drygt 45% var sysselsatta inom jord- och skogsbruk samt fiske.²²

Sverige var ett bondesamhälle där man inte talade så mycket om familjen utan om ”folket på gården”. Till gårdsfolket hörde bondens familj, kanske några släktingar och dessutom tjänstefolket: drängar och pigor. Antal personer på "gården" översteg sällan tio personer, då det var så många man kunde ha råd att försörja och då handlade det om bönder som ägde sin jord. Utöver dessa fanns torpare (småbönder) som arrenderade jorden de brukade och betalade av sitt arrende genom att göra dagsverken åt arrendatorn.

Statare var en grupp egendomslösa, jord- och djurlösa, fattiga gifta lantarbetare som anställdes vid storjordbruken familjevis, dvs hustrun förväntades också att arbeta. Lön utgick endast i natura. Fattighus fanns i en del socknar. Där inhystes fattiga, handikappade och gamla människor som inte kunde försörja sig. Men fram till 1918 förekom det på landsbygden att fattiga barn och gamla auktionerades ut till de som hade *lägst* krav på ersättning från socknen för att ta hand om dem. Ofta fick barnen arbeta hårt på gården dit de kom. När auktionerna förbjöds avskaffades samtidigt fattighusen.²³

I bondesamhället följdes bestämda regler och den sociala kontrollen var stor. Man slöt sig samman mot yttre fiender och rotfasthet och tradition var idealen. Kyrkan dominerade på landsbygden på olika sätt och var i sig en del av klassamhället.²⁴

År 1951 hade Sveriges befolkning, trots stor emigration fram till 1930-talet och en i övrigt ytterst begränsad invandring, vuxit till ca 7 miljoner invånare. Av dessa var nu endast ca 12% sysselsatta i jordbruket.²⁵ Den snabba industrialiseringen och urbaniseringen som skedde i Sverige under första halvan av 1900-talet kom att ställa helt nya krav på människorna och samhället.

2.2 Fattigvård och lösdriveri

Fattigdom betraktades under medeltiden som en naturlig del av samhället. De fattiga bemöttes med medlidande och barmhärtighet. Fattigdomen sågs av de kristna som ett

---

²² Uppgifter i detta stycke har hämtats från Bo Hazell, *Resandefolket - från tattare till traveller*, Sveriges officiella statistik *Befolkningsrörelsen 1914*, samt *Statistisk Årsbok för Sverige 1951*

²³ www.so-rummet.se

²⁴ Bo Hazell, (2002): *Resandefolket - från tattare till traveller*, s 35-36

²⁵ *Statistisk Årsbok för Sverige 1951*

religiöst ideal. Allmosan legitimerade samhällsstrukturen. Somliga måste vara rika för att fattiga skulle få bistånd. Ett nytt fattigdomsbegrepp växte dock fram i Europa på 1500-talet. Sverige anammade samma syn. Att vara fattig betraktades som skamligt och ett tecken på bristande moral. Den massfattigdom som bredde ut sig sågs som en samhällsfara.

Fattigvården blev repressiv och man började registrera fattiga och skicka dem i olika kategorier. Lösdrivare och tiggare internerades. Arbetet blev instrumentet för att fostra fattiga och bota moraliskt förfall.²⁶ De fattiga sågs som "lättingar" och arbetsovilliga. Man skiljde mellan "rätta" och "orätta" fattiga. De "rätta" var främst sjuka, åldringar, barn och handikappade. Denna syn på fattiga bestod under hela 1800-talet och in på 1900-talet. Att betraktas som "värdig" klient inom socialtjänsten var, så sent som i slutet av 1980-talet, detsamma som att vara arbetsvillig.²⁷

Den svenska Fattigvårdslagstiftningskommittén var en statlig utredning som tillsattes 1907. Kommittén lade, under sin uppdragstid, fram fyra betänkanden: 1911 förslag till alkoholistlag, 1915 förslag till fattigvårdslag och lagstiftning om minderåriga förbrytare, 1921 betänkande om den offentliga barnvården och 1923 kom förslaget till revidering av 1885 års lösdriverilag. Denna lags första paragraf sa att "Hvar, som sysslolös stryker omkring från ort till annan utan medel till sitt uppehälle må, der ej omständigheterna ådagalägga, att han söker arbete, behandlas såsom lösdrifvare på sätt i denna lag sägs".²⁸

2.3 Socialdemokratin och folkhemmet

Den svenska rikspolitiken dominerades av borgerliga minoritetsregeringar med korta mandatperioder under perioden 1900 - 1920. Det var främst Liberala samlingspartiet respektive olika konservativa partier som avlöste varandra. Karl Staaf och Nils Edén var statsministrar i regeringar ledda av Liberala samlingspartiet, som var i regeringsställning längsta mandatperioderna, med undantag för tiden för första världskriget 1914 - 1917. Den perioden leddes Sverige av en obunden konservativ ämbetsmannaregering. Under dessa första decennierna hade Sverige upplevt två storstrejker; 1902 strejk för lika rösträtt samt 1909 tremånaders arbetsmarknadskonflikt. Och utanför nationsgränsen, ett världskrig samt den ryska revolutionen.

Under 1920-talet fortsatte minoritetsregeringar att avlösa varandra men för första gången kom Socialdemokratiska arbetarepartiet i regeringsställning, i olika perioder ledda

---

²⁶ Mikael Sjögren, (1997): *Fattigvård o folkuppfostran 1903-1918*, s 22 - forts

²⁷ Mikael Sjögren, (1997): *Fattigvård o folkuppfostran 1903-1918*, s 26-27

²⁸ 1885 års *Lag angående lösdrifvares behandling*, §1

av Hjalmar Branting respektive Rickard Sandler. Från början av 1930-talet stabiliserades politiken och längre mandatperioder av socialdemokratiskt majoritets-/samregerande tog sin början. Kännetecknande för det socialdemokratiska partiet har varit samarbetet mellan den politiska och fackliga arbetarrörelsen (LO).

Två händelser detta decennium har, på olika sätt, kommit att prägla svensk arbetarrörelse och arbetsmarknad. Det var dels den lokala arbetsmarknadskonflikten i Ådalen som resulterade i att militär ingripande och dödande av fem personer och dels Saltsjöbadsavtalet mellan arbetsgivareföreningen och LO och som skulle reglera den svenska arbetsmarknadens norm om att arbetsmarknadens parter skall sluta avtal utan inblandning av regeringen.

Det socialdemokratiska arbetarpartiet lade "det goda arbetet" och socialpolitiken högt på den politiska agendan när de kom i regeringsställning och visionen om folkhemmet som förts fram av Per-Albin Hansson, ordförande i partiet, i sitt välkända tal 1928 blev målet. Han hade påmint i talet om att man i olika sammanhang talade om samhället - staten och kommunen - som ett gemensamt hem, *folkhemmet*. Och att ett hem vilade på grundvalarna gemensamhet och samkänsla.

Det goda hemmet känner icke till några privilegierade eller tillbakasatta, inga kelgrisar och inga styvbarn. Där ser icke den ene ner på den andre, där försöker ingen skaffa sig fördel på den andres bekostnad, den starke trycker icke ner och plundrar den svage. I det goda samhället råder likhet, omtanke, samarbete, hjälpsamhet.²⁹

Med målet att få ett fungerande folkhem, prioriterade socialdemokraterna, när de kom i majoritet, socialt och ekonomiskt viktiga reformer; bekämpa arbetslösheten genom produktiva investeringar och därmed öka sysselsättningen samt att införa arbetslöshetsförsäkring. Alva och Gunnar Myrdal var socialdemokrater och hade år 1934 givit ut sin bok "Kris i befolkningsfrågan". De menade att Sverige hotades av en befolkningsminskning och därmed även sänkt produktivitet och standard. De hade förespråkat en rad sociala reformer för att få bukt med detta problem.

Med socialdemokraterna i regeringsställning genomfördes många av de föreslagna reformerna. För att lösa trångboddhetens gissel fick familjer med många barn låna pengar till att bygga bostäder. Förebyggande mödra- och barnavård, mödrahjälp och bidragsförskott till ensamstående mödrar infördes. År 1937 infördes inkomstprövat barnbidrag, Året därefter

---

²⁹ www.socialdemokraterna.se/Vart-parti/Var-historia/

beslutades också om folktandvård och två veckors lagstadgad semester. 1943 beslutades om statsbidrag till förskolor och 1946 infördes fri skollunch. Reformerna kostade stora pengar och byggde på tillgången på arbete, viljan att arbeta, samt att solidariskt betala skatt.

3. Zigenare, kartläggningar och det offentliga talet

3.1 Inledning

Offentlig registrering av olika uppgifter har en lång historia i Sverige. Tabellverket inrättades 1749 och efterföljaren Statistiska Centralbyrån (SCB) kom år 1858. Insamlade uppgifter blev till statistik, vars huvudområde var befolkningen. Under 1700-talet sågs befolkningen som viktigast faktorn för allmänt välstånd och framåtskridande. Kyrkans folkbokföring var central för faktainsamlandet. Statistiken betraktades som en sann skildring av verkligheten och ansågs oantastlig. Från 1800-talet och framåt gav den också beslutsunderlag till staten och myndigheter så att de kunde se vad som behövde göras för att främja samhället.³⁰

Kungliga Socialstyrelsen (nedan kallad Socialstyrelsen) inrättades 1913 och fick ansvar för att handlägga ärenden av social natur angående

arbetsmarknaden, förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare, arbetarskydd, åtgärder för social förtänksamhet (sjukkasväsendet och annan socialförsäkring) samt andra frågor av väsentligen social innebörd (nykterhetsverksamhet, bostadsväsen, levnadskostnader, utvandring och tillsyn av utvandrargenter.

Det ingick även i Socialstyrelsens ansvar att insamla och bearbeta uppgifter, verkställa statistiska och andra utredningar gällande de olika verksamhetsområdena samt att utarbeta redogörelser för viktigare lagstiftnings- och förvaltningsåtgärder. Socialstyrelsen skulle även ge ut periodiska och andra publikationer, för offentliggörande av utredningar och andra redogörelser. År 1913 kom den första publikationen ut med detta innehåll, och hette *Sociala meddelanden*. Det utkom i princip två gånger per år.³¹ På 1920- och 30-talen stiftades flera nya lagar inom Socialstyrelsens ansvarsområde, bland annat alkoholistlagen 1931, samt sjukkassan reformerades. 1938 omorganiserades Socialstyrelsen till ett rent socialvårdsverk. Man betonade fattigvården, barnvården och skyddshemmen.³²

---

³⁰ *Vitboken, kapitel om kartläggning av romer*, s 2-3

³¹ *Socialstyrelsens Sociala meddelanden 1913, häfte 1-16*, s 1

³² www.socialstyrelsen.se/omsocialstyrelsen/socialstyrelsenshistoria

Fyra kartläggningar av zigenare gjordes under perioden 1907 - 1923.³³ Informationen blev statistik.³⁴ Statens intresse för zigenaren och "zigenarfrågan" fortsatte och kulminerade i kartläggningen 1943.³⁵ Frågeställningarna vid respektive kartläggning var följande:

Första kartläggningen: I vilken utsträckning hade zigenare fått stöd av fattigvården.

Andra kartläggningen: Hur lösdriverilagens tillämpats på zigenare samt hur många som anhållits för lösdriveri.

Tredje kartläggningen: Antal zigenare inom resp pastorsämbete, sysselsättning, levnadsförhållanden.

Fjärde kartläggningen: Antal zigenare i resp polisdistrikt, boendeform för dessa, zigeniska barnens uppfostran och skolgång, antal åtalade resp bestraffade för brott, om zigenare som bodde i distriktet besökte andra distrikt, fanns zigenare som endast passerade genom distriktet samt polisens önskemål om åtgärder mot zigenare.

Kartläggningen 1943: Namn, kön, födelsetid/-ort, civilstånd, antal barn levande/döda, släkt-/grupptillhörighet, faderns resp moderns namn, lever far/mor, är/var far/mor zigenare, är föräldrarna släkt med varandra iså fall på vilket sätt, nuvarande kyrkobokföringsort, näst föregående kyrkobokföringsort, finns fast bostad i så fall på vilken ort, bostadens art, uppehållsort/-orter våren 1943, vintern 1942/43, hösten 1942, sommaren 1942, läskunnighet, skrivkunnighet, trosbekännelse, yrke, sysselsättning, förvärvskällor/dylikt, företedd legitimationshandling.

Jag kommer i detta kapitel att beskriva dessa kartläggningar på ett mer detaljerat sätt.

Jag har valt att inkludera de tre första kartläggningarna då de har historisk bärighet för min uppsats men gjort en kortare redogörelse för dessa. Den fjärde kartläggningen, som skedde på 1920-talet, kom att få stor betydelse för statens fortsatta agerande gentemot zigenare under kommande decennier. Kapitlet avslutas med den femte kartläggningen 1943.

3.2 De tre första kartläggningarna

Den svenska Fattigvårdslagstiftningskommittén, som hade tillsattes 1907, var den första utredningen som gav myndigheter i uppdrag att göra inventeringar och registrera zigenare.

I motioner till riksdagen och i debatter var en återkommande fråga zigenarnas ovilja till arbete och hur de skulle kunna "inarbetas i samhällsordningen".³⁶ Vid genomgång av

---

³³ Initierades av Fattigvårdslagstiftningskommittén under dess utredningsuppdrag

³⁴ SOU1923:2

³⁵ Socialstyrelsen Sociala meddelanden 1944, nr 2, s 116-127

³⁶ *Vitboken, kapitel om kartläggning av romer*, s 4

källmaterialet har jag funnit endast ett fåtal personer, som i det offentliga talet fört fram en personlig humanitär syn på tattarens och zigenares villkor. En riksdagsledamot skrev i en motion till riksdagen 1897:

Det borde icke längre gå an att behandla dessa olyckliga endast såsom en besvärlig samhällsohyra, den man, för så vidt ske kan, söker göra sig utaf med, utan människokärleken och barmhertigheten bjuda, att man anser att behandla dem såsom medmänniskor, dem som man vill göra i någon mån delaktiga i samhällets förmåner och rättigheter, naturligtvis under förutsättning att de efter förmåga skola arbeta.³⁷

Kommittén tog under sin uppdragssperiod, 1907 - 1923, initiativet till fyra inventeringar av zigenare. Resultaten från inventeringarna togs med i kommitténs sista betänkande³⁸ och förväntades utgöra underlag till en ny lösdriverilag.

Första inventeringens enkät skickades till landets alla fattigvårdsstyrelser och frågan var om/vilka zigenare som sökt stöd av fattigvården. Det framkom inga uppgifter om att zigenare sökt eller fått stöd.³⁹

Den andra inventeringen genomfördes genom att ett formulär skickades till landets alla polismyndigheter och där begärde kommittén in uppgifter om hur lösdriverilagen hade tillämpats på zigenare 1905-1907. Antal tattare och zigenare som anhållits respektive inställts för lösdriveri var tillsammans 108 personer, av totala antalet 31 037.⁴⁰

Tredje inventeringens frågeformulär skickades till landets pastorsämbeten. Syftet var att kommittén skulle få underlag till på vilket sätt man skulle agera för att kunna ingripa mot zigenarnas "landstrykeri och samhällsvådliga levnadssätt". Nu begärde kommittén in uppgifter om individer med "kringströvande levnadssätt eller eljest kunde betraktas såsom med dem likställda", med dem avsågs zigenare. De efterfrågade uppgifterna avsåg zigenarnas antal, sysselsättning och levnadsförhållanden. Av svaren framkom att flera pastorsämbeten ansåg att polisen borde ha bättre underlag för att besvara formuläret samt att det ibland var svårt att skilja zigenare från tattare. Därför kom dessa grupper att redovisas i en gemensam kolumn och uppgick till 1072 individer.

---

³⁷ Andra kammarens motion nr 70, 1897

³⁸ SOU 1923:2, *Förslag till lag om lösdrivares behandling*

³⁹ *Vitboken, kapitel om kartläggning av romer*, s 9

⁴⁰ SOU 1923:2, *Förslag till lag om lösdrivares behandling*, s 284-285

3.3 Fjärde kartläggningen och dess följder under 1930-talet

Kommittén ville göra en fjärde inventering och då involvera det nya rasbiologiska institutet. Regeringen hade "ekonomiska betänkligheter" mot detta och istället fick kommittén lov att göra en begränsad undersökning 1922. Polisdistrikten skulle göra inventeringen som dock kom att bli mycket omfattande. Kommittén ville ha svar på om det bodde zigenare i distrikten, hur boendeförhållandena såg ut, om andra zigenare än de boende som passerade genom distriktet, besökte zigenare som bodde i distriktet andra distrikt. Kommittén ville ha omdömen om zigeniska barnens uppfostran och skolgång, uppgifter om åtal respektive bestraffningar för brott samt skulle distrikten uppge vilka olägenheter som zigenare medförde i distriktet och vilka önskemål om åtgärder mot zigenare som polisen hade.

De sammantagna resultaten av inventeringarna gav underlag till regeringens fortsatta politik. Zigenare förutsattes vara ett hot och ett samhällsproblem. Det var viktigt att veta var de fanns, hur de levde och vilka åtgärder polisen ville att staten skulle vidta mot dem. Socialstyrelsen skrev i sitt utlåtande över kommitténs betänkande SOU 1923:2. att

man ej åt något håll kunna bestrida att det inom samhället förefinnes [...] individer som, utan att vara hemfallna under kriminellt ansvar, äro att anse ej blott så som samhällsparasiter, utan även såsom uppenbarligen farliga för rättsordningens upprätthållande.[...] zigenarföljen som kunna terrorisera även rätt folkrika platser.⁴¹

Socialstyrelsen ansåg att kommitténs utredning var belysande och innehöll intresseväckande uppgifter men att det saknades förslag till en mer "fullständig och slutlig lösning av problemet". Därför behövdes "fortsatta och närmare studier".⁴²

1926 tillsattes en ny statlig utredning om lösdriverifrågan.⁴³ Utredningen skulle gå igenom Fattigvårdslagstiftningskommitténs lagda förslag och utvärdera vilket/vilka som kunde vara tillämpbara. 1926 års utredning konstaterade att antalet zigenare uppgick till ca 250 personer. De var färre än tattarna men för att sätta stopp för deras "framfart" borde det inrättas särskilda barnhem för uppfostran av zigenares barn. Barnen skulle i "späd ålder" tas ifrån sina föräldrar. Uppfostringsåtgärder mot barn hade större chans att lyckas än tvångsåtgärder mot vuxna. På detta sätt skulle man komma ett steg närmre den slutgiltiga

---

⁴¹ Socialstyrelsen, Sociala meddelanden 1924:4, s 367

⁴² Socialstyrelsen, Sociala meddelanden 1924:5, s 376

⁴³ SOU 1926:9, *Betänkande med förslag till om och behandling av vissa arbetsovilliga och samhällsvådliga m fl författningar*

lösningen av "zigenarproblemet".⁴⁴

1929 tillsattes ytterligare en utredning. Dess uppdrag var att göra en genomgång och omarbetande av förslagen från 1926 års utredning samt tillika ge ett förslag till ny lösdriverilag som skulle träda i kraft den 1 januari 1931.⁴⁵

I första paragrafen slogs fast att åtgärder skulle vidtas mot personer som inte "efter förmåga ärligen" försörjer sig och dessutom under "kringstrykande eller annorledes föra ett levnadssätt, som giver grundad anledning till antagande, att han på ohederligt sätt söker förskaffa sig medel till sitt uppehälle, eller som eljest innebär fara för allmän ordning eller säkerhet". Bland åtgärderna fanns intagning på tvångsarbetsanstalter, internering på arbetshem eller arbete i de statliga skogarna. Dock kunde det bli problem med den sistnämnda typen av arbete då personerna som skulle sättas i arbete var "mindervärdig arbetskraft" och ofta "svår att disciplinera" och att de "till karaktären äro viljesvaga och opålitliga" och "oftast böjda för ett sysslolöst och lättjefullt liv".⁴⁶

Av lagförslaget framgick också att Socialstyrelsen såg behovet av "ett organiserat underrättelseväsende". Detta betydde upprättande av ett centralt icke-offentligt register över lösdrivare. En offentlig myndighet skulle ansvara för registret.⁴⁷

Att kontrollera det som ansågs vara en fara för samhället var en sida av det statliga myntet, den andra sidan var att föra ut kunskapen till medborgarna.

Statens institut för rasbiologi genomförde under 1920-talet rasbiologiska undersökningar av 100 000 svenskar vilket presenterades 1926 och som i förkortad version blev en lärobok för gymnasiet med titeln "Svensk raskunskap". Svenska soldater, officerare, militära myndigheter och expeditioner medvetandegjordes under 1930-talet om att rasegenskaper var avgörande för Sveriges överlevnad, via en skrift, *Soldatinstruktion, Allmän del, kap 1 Vår folkstam*, fastställd av kung Gustav V och som distribuerades i mer än 100 000 exemplar.

För en nation är bevarandet av rasens goda egenskaper av utomordentlig betydelse i den ständigt fortgående tävlingskampen mellan folken. Nationens kraft, välstånd och kultur bero därav. Därför utgör blandning med en icke likvärdig ras en av de största farorna för ett högtstående folk. Det kan betyda kulturell och ekonomisk tillbakagång.⁴⁸

---

⁴⁴ SOU 1926:9, s 97-99

⁴⁵ SOU 1929:9, *Betänkande med förslag till lagstiftning om åtgärder mot lösdriveri samt åtgärder mot sedeslöst leverne av samhällsskadlig art*, s 3

⁴⁶ SOU 1929:9, s 116

⁴⁷ SOU 1929:9 s 121-123

⁴⁸ Citerat i Jan Myrdahl, 2006: *En av Konungen stadfäst statlig svensk rasism*, Dagens Nyheter 23.7.2006

I en skrivelse år 1934, från statens inspektör för fattigvård och barnavård till Socialdepartementet, väcktes åter frågor kring "tattarlågan" samt om att vidta åtgärder mot zigenarbarn, dvs "ingripa mot de förhållanden som barnen levde med". Skrivelsen gick på remiss till ett antal statliga myndigheter samt länsstyrelserna och majoriteten av remissinstanserna tillstyrkte en ny inventering av zigenare och tattare samt påtalade behovet av ett centralt register över dessa grupper.⁴⁹ Bland remissinstansernas omdömen om zigenare och förslag till åtgärder mot dem fanns följande uttryck och begrepp: "asociala element med utpräglade dåliga rasegenskaper", "steriliseringsåtgärder såsom de enda verkligt effektiva".⁵⁰ Socialstyrelsen ansåg att man borde överväga steriliseringsåtgärder "i de fall, där vederbörande äro oförmögna att ens elementärt fylla faders- och moderskapets plikter, sådana dessa te sig enligt svensk åskådning".

Polisen, skolan, kyrkan och barnavårdsnämnder involverades i Malmöhus län i att medverka i remissvaret. Malmöpolisen skapade ett eget register omfattande 1500 personer "tattare". Äldsta uppgifterna var från 1790-talet och syftet var att visa hur en enda "tattare" givit upphov till ca 600 ättlingar.

Trots det antal utredningar som gjorts kom förslaget om ny lösdriverilag inte att träda i kraft 1931. Orsakerna var många men sammanfattningsvis kan sägas att den ursprungliga lagen var mycket komplex i sitt omfång. Samhällets definitionen av lösdriveri hade på många punkter ändrats under de nästan femtio åren sedan lagens tillkomst.⁵¹ Lösdriverilagen från 1885 kom att fortsätta utredas och med vissa justeringar att gälla fram till 1965.⁵²

Det sociala reformarbete som tog fart under 1930- och 40-talen innebar bl a uppbyggnad av barn- och mödravård. Socialstyrelsen var orolig för att reformen skulle missbrukas och utpekade zigenare som den grupp som inte skulle ha självklar tillgång till den. Skolplikten utökades på 1930-talet till sjuårig folkskola. En zigenare skrev till Skolöverstyrelsen och menade att de zigeniska barnens skolgång var försummad samt att myndigheterna hade ignorerat frågan. Han föreslog också att en zigenisk tillsynsman borde tillsättas för de skolpliktiga barnen. Skolöverstyrelsen höll med om att den försummade skolgången var ett problem men efter en utredning kom Skolöverstyrelsen fram till att inte rekommendera att zigenarna skulle gå i vanliga skolor. Man hänvisade till praktiska orsaker som zigenarnas "nomadiska levnadssätt" men framhöll också att

---

⁴⁹ *Vitboken, kapitel om kartläggning av romer*, s 24

⁵⁰ *Vitboken, kapitel om kartläggning av romer*, s 24

⁵¹ Sociala meddelanden 1940, s 756-759

⁵² Swärd Hans och Egerö Marie-Anne (red.), (2008) "Villkorandets politik" kapitel "Lösdriverilagen och den samhällsfarliga lättjan" Johan Edman, s 131-132

på grund av den stora olikhet i så gott som alla avseenden som råder mellan zigenarbarn och barn från vanliga svenska hem. Särskilt ur psykologisk men även ur disciplinära synpunkter skulle i de flesta fall med säkerhet uppstå stora svårigheter för barn, lärare och skolmyndigheter av en dylik anordning.⁵³

Föreståndaren vid Hjälpskolan i Göteborg, och som anlätades som expert vid statliga utredningar, gjorde även undersökningar på eget initiativ. Han skickade bl a ut formulär till skoldistrikt med frågor om antal elever i hjälpklass och deras bakgrund. Det handlade om uppskattad intelligens, familjers ekonomiska och moraliska standard. Mot bakgrund av sina egna undersökningar hävdade han att zigenare var mindre begåvade än svenskar. Han ansåg att låg begåvning korrelerade med ett omoraliskt leverne, stor fruktsamhet och dyra barnkullar. Av svaren på undersökningarna upprättade han egna register.⁵⁴

3.4 Kartläggningen 1943

I början av 1940-talet kom åter zigenarnas levnadssätt upp och i skrivelser från bl a länsstyrelser, barnavårdsnämnder, fattigvårdsstyrelser, kyrkoherdar, lärare och museiintendenter, till Socialdepartementet och Socialstyrelsen krävdes åtgärder för att anpassa zigenarna till samhället. Ny inventering av zigenare föreslogs och upprättande av ett landsomfattande register behövdes och "då skulle en verklig kontroll komma till stånd".⁵⁵

Debatten kring zigenarna resulterade i att regeringen uppdrog åt Socialstyrelsen att åter göra en kartläggning av zigenarna. Syftet med kartläggningen var att få ett grepp om de sociala frågor som skulle kunna finnas beträffande zigenarna så som varande "specifika befolkningselement". Nu handlade det inte enbart om antal samt var de geografiskt befann sig.⁵⁶

År 1942, året innan zigenarinventeringen, hade Statens rasbiologiska institut fått i uppdrag av Socialstyrelsen att genomföra en antropologisk undersökning av "tattare" för att utreda om de var en ras eller inte. Man ville veta om de härstammade från zigenarna och om deras kroppars utseende skiljde sig från svenskers. Slutsatserna som institutet redovisade i en rapport hösten 1943, var att skillnaderna var så små att de inte avvek från det som ansågs normalt. Trots detta spekulerade institutet ändå kring zigenarna och kriminalitet och sade att

---

⁵³ David Sjögren, (2010): *Den säkra zonen, Motiv, åtgärdsförslag och verksamhet i den särskiljande utbildningspolitiken för inhemska minoriteter 1913-1962*, Umeå universitet 2010

⁵⁴ Thom Axelsson, (2007): *Rätt elev i rätt klass*, s 156-158

⁵⁵ *Vitboken, kapitel om kartläggning av romer*, s 27

⁵⁶ *Vitboken, kapitel om kartläggning av romer*, s 31

den "enligt nyare undersökningar knappast [var] så stor som man i allmänhet föreställer sig".⁵⁷ I rapporten framhölls att zigenarna skiljde sig från svenskarna inte enbart utseendemässigt utan även hur de klädde sig och av "sin egendomliga livsföring".

Kartläggningen av zigenare den 31 maj 1943 var landsomfattande. Den hade planerats noggrant. Socialstyrelsen kontaktade länsstyrelserna som fick i uppgift att be landets alla polismyndigheter att samma datum uppsöka zigenare och ställa frågor till samtliga, enligt Socialstyrelsens formulär. Att välja samma datum ansågs minimera risken för att zigenarna skulle förvarna varandra. En tjänsteman inom Socialstyrelsen kallade kartläggningen för en "polisrazzia" i brev till danska läkare som deltagit i motsvarande inventering i Danmark.⁵⁸

Socialstyrelsen var medveten om att kartläggningen skulle kunna uppfattas som hotfull. Därför uppmanades poliserna att tala om för de zigenarna, som de skulle intervjuja, att kartläggningen inte satts igång för "vidtagande av några speciella tvångsåtgärder mot zigenarbefolkningen" utan endast hade som syfte att kartlägga hur de lever. Inför kartläggningen fanns även förslag om att zigenarna skulle få fem stycken silverfemkronor, 25 kronor, för att det skulle locka dem att besvara formuläret.

Kartläggningen visade att antalet zigenare som framkom vid inventeringen var 453 personer. Av dessa sade sig 430 personer uppgav sig vara kringflyttande och 23 bofasta. De efterfrågade uppgifterna var mycket detaljerade och gällde antal personer, könsfördelning som var 236 män 217 kvinnor, Av de 453 var 178 personer barn under 15 år, uppgifter om föräldrar till vuxna och barn, civilstånd, gifta/sammanlevande med icke-zigenare, hur många som var "rasblandade", hur personerna försörjde sig, var de uppehållit sig vid olika tillfällen senaste året, vilken tro de bekände sig till samt läs- och skrivkunnigheten hos barn och vuxna. Av totala antalet var 36 personer födda i annat land än Sverige och endast 6 personer av dessa var födda efter 1914. De var födda i Norge. Mellan 1914 - 1954 var det enligt lag förbjudet för zigenare att invandra till Sverige. Lagens första paragraf löd:

Utländsk zigenare även som utlänning, som uppenbarligen har för avsikt att söka sitt uppehälle genom bettlande eller att under vandring från ort till annan vinna sin utkomst genom utförande av musik, förevisande av djur eller annan dylik sysselsättning, må vid ankomsten till riket eller omedelbart därefter av polismyndighet avvisas.⁵⁹

---

⁵⁷ *Vitboken, kapitel om kartläggning av romer*, s 60

⁵⁸ Brev till Dr Bartels, 2 juni 1943

⁵⁹ SFS 1914:196 *Lagen angående förbud för vissa utlänningar att här i riket vistas*

Socialstyrelsen uttalade att "zigenarnas kringflackande levnadssätt" medförde att skolgången blev oregelbunden och att majoriteten zigenare på grund av detta förblev analfabeter.⁶⁰

Samma år som zigenarkartläggningen ägde rum, gjorde man en motsvarande åtgärd riktad mot "tattare". Antalet "tattare" uppgick ca 7700. Kartläggningar av "tattare" hade också gjorts tidigare under 1900-talet. Vid redovisning av "tattarkartläggningen" till regeringen 1945, påpekade Socialstyrelsen att de vid jämförelse med tidigare statistiska uppgifter funnit att nu hade antalet lönearbetande "tattare" ökat på bekostnad av handelsverksamhet. "Tattarna" hade i ökad utsträckning flyttat från landsbygden in till städerna samt att de, till skillnad från zigenarna, alltid rört sig inom mer begränsade områden. Följden av detta blev att Socialstyrelsen yrkade på ytterligare kartläggningar av båda grupperna men att intresset att fokusera på zigenarna var större.⁶¹ Det hade inte vid någon av dessa båda kartläggningar ställts frågor till zigenarna eller "tattarna" om de begärt/fått någon form av bidrag till sitt uppehälle. Och det har heller inte på annat sätt framkommit att så varit fallet.

Som jag tidigare redovisat har jag endast funnit ett fåtal personer som i det offentliga talet fört fram en egen humanitär syn på tatters och zigenares villkor. I samband med kartläggningen av "tattarna" 1943 skrev f d landsfiskal J. Mathlein i Arvidsjaur ett brev till Socialstyrelsen:

Försök till lösning av det s.k. tattarproblemet torde hittills ej hava företagits annorlunda än genom strängare författningsbestämmelser och allt bryskare behandling av tattare, vilka åtgärder för övrigt visat sig vara kraftlösa. Att utforska orsakerna till deras "vilda tattarliv" och att genom en något humanare inställning till och behandling av dem åstadkomma bot för missförhållanden lär ej hava förekommit. [...] Icke nog med att tattarna redan i barndomen får vidkännas den föraktfulla benämningen "tattarungar" och andra förödmjukelser, utan uppträdandet mot dem präglas alltid av samma förödmjukande behandling [...] måste hos dem väcka bitterhet och hat mot samhället [...] Sålunda borde ordet "tattare" avlägsnas ur den svenska vokabulären vid umgänget med dem, vilket särskilt bör iakttagas av polismyndigheterna och även arbetsgivarna, varjämte benämningen torde strykas ur kyrko- och församlingsböckerna [...] liksom ur offentliga handlingar i övrigt. Det synes vara så, att vare sig tattarna själva eller den stora allmänheten aldrig kommer att tolka ordet "tattare" annat än som en grov förolämpning, varur tattarnas hat och samhällsfientlighet oupphörligen får sin näring.⁶²

---

⁶⁰ Socialstyrelsen Sociala meddelanden 1944, nr 2, s 116-127

⁶¹ Sociala Meddelanden 1945 nr 5, s 377-392

⁶² Brev till Socialstyrelsen från f d landsfiskal J. Mathlein i Arvidsjaur

Det rådde en samstämmighet hos regering, riksdag, statliga myndigheter, kommunala organ, kyrkan och försvaret om att zigenarna hade ett kringstrykande och samhällsfarligt levnadssätt. Det hade framgått i samtliga statliga utredningar som gjorts. Samtidigt motarbetades zigenares önskan om att vistas längre tider på samma plats genom att de saknade möjlighet att mantalsskriva sig. Orsaken till detta var att det i vissa kommuner var förbjudet att hyra ut mark till zigenare och i vissa kommuner var det tidsbegränsad uthyrning som gällde. Därigenom kunde zigenarna heller inte sätta sina barn i skolan, även om de skulle velat detta. Det fanns önskemål om att inskränka deras möjligheter att försörja sig, genom att införa yrkesförbud gällande den typ av yrken som främst zigenare ägnade sig åt men en sådan åtgärd infördes inte.

4. En förunderlig fara - analys

Jag skall i detta kapitel visa på den antiziganism som har förmedlats av staten i de offentliga dokument jag granskat. Jag kommer i min analys att utgå från att dessa dokument är politiska texter och av ideologisk karaktär.

Jag kommer i min analys att ta stöd i två frågeställningar: dels hur zigenarna beskrivs i de offentliga dokumenten och dels hur särbehandlingen av zigenare legitimeras i den diskurs som skapas om zigenarna.

Jag kommer i min analys att utgå i från några begrepp i Michel Foucaults teorier kring biomakt/biopolitik och inleder med denna del av analysen. Därefter följer min ideologianalys, vars metod utformats av Sven-Eric Liedman.

Jag kommer att strukturera min analys gällande biomakt/biopolitik kring de begrepp och processer jag beskrev i kapitel 1.4 - *staten, rasen, kontrollering, kunskapsbildning och normalisering*.

De statliga utredningar och offentliga handlingar (dokument), som jag redogjort för i föregående kapitel, innehåller beskrivningar och resultat av de fem kartläggningar av zigenare som gjordes under perioden 1907 - 1943. Detaljeringsgraden i frågeställningarna ökade för varje kartläggning som genomfördes. Jag kommer att visa på hur dokumenten visar på statens behov av upprepad kontroll av och detaljerad kunskap om gruppen zigenare. Jag kommer även att visa på de återkommande uttalanden om karaktärsdrag och beteenden gällande zigenare som dokumenten innehåller. Jag kommer även att ge exempel på hur staten förmedlade sin kunskap och uppfattning om zigenarna till den svenska befolkningen.

4.1 Analys med stöd av Michel Foucaults teori gällande biomakt/biopolitik

4.1.1 Staten

Sveriges utveckling som nation drevs, under första delen av 1900-talet, på av den politiska makten, staten, vars inflytande ökade samtidigt som monarkens makt minskade.⁶³ Som jag visade i kapitel 2.3 stabiliserades också politiken. Sverige undvek att dras in i såväl första som andra världskriget genom att officiellt förhålla sig neutrala till de stridande parterna. Det gav utrymme för den politiska makten att fokusera på inrikespolitiken och som Foucault menar att förvalta livet, maximera det och mångfaldiga det.⁶⁴

Under 1930-talet började det svenska folkhemmet byggas, sten för sten. Det skulle bli ett gott hem att leva i, där gemenskap och sammanhållning skulle utgöra grunden. Likvärdighet mellan människor var en hörnsten. De övriga tre var omtanke, samarbete och hjälpsamhet. Men det krävdes fler byggstenar för att maximera och mångfaldiga livet i folkhemmet.

För att stimulera befolkningstillväxten gjordes socialpolitiska satsningar med syfte att få fler och bättre bostäder samt att ge förebyggande vård och viss bidragshjälp till mödrar och barn. Införande av folktandvård och fria skolluncher samt bidrag till förskolor blev ytterligare material i folkhemsbygget. Avgörande för att kunna lägga tak på bygget var att det fanns arbetstillfällen för människorna, att de ville arbeta och betala skatt. Då skulle den enskilda människan vara betydelsefull för staten.

Som jag beskriver i föregående kapitel hade zigenarna varken sökt eller fått bidrag av samhället till sitt uppehälle, i någon nämnbar omfattning. Zigenarna syntes klara sin försörjning själva och då de dessutom generellt inte var hemfallna åt kriminalitet, borde de vara betydelsefulla för staten. Men var de det?

De tilläts inte att mantalsskriva sig, dvs årligen registrera sig hos skattemyndigheterna, även om de så ville. De kunde därför inte stanna längre tid på samma plats och därigenom låta sina barn gå i skolan. De yrken zigenarna främst ägnade sig åt var att bedriva handel med djur, att sälja tjänster i form av lagning av hushållsartiklar samt musicera vid fester och dylika tillfällen. Inrymdes detta i statens definition av "det goda arbetet"?

---

⁶³ www.ne.se/rep/kungamakt-fran-gustav-vasa-till-carl-xvi-gustaf

⁶⁴ Michel Foucault, (1980): *Sexualitetens historia, I. Viljan att veta*, s 171

Det kan man inte säga, då yrkesförbud för zigenarna var ett alternativ som staten funderade över. Att utföra något som tangerar förbudsgränsen i ett samhälle, hur reagerar samhället på det? Som Foucault beskriver, genom att makten åberopar fara för samhället. Makten definierade brottslingen och den fara han utgjorde för samhället.⁶⁵ Zigenarna var kringströvande och ägnade sig åt suspekta försörjningssätt. De betraktades som "samhällsparasiter[...] och även såsom uppenbarligen farliga för rättsordningen". Och inget fick hota folkhemsbygget.

Att utvisa dem ur landet hade varit enkelt och smidigt, men de var svenska medborgare så det fungerade inte. Och dessutom skulle befolkningstillväxten stimuleras men - det var inte fler zigenare staten ville ha.

Staten var inte den enda makten i samhället. Det fanns myndigheter, som exempelvis Socialstyrelsen, Krigsmakten. Lokalt i städer och på landsbygden fanns fattigvårdsstyrelser, pastorsämbeten och inte minst polisen till stöd för staten.

Pastorsämbetena, som ansvarade för folkbokföringen, hade även zigenare i sina register. Folkbokförda personer hade, per definition, kommunen ett ekonomiskt ansvar för, om det skulle behövas sådana insatser. Men när det gällde kunskap om zigenarna och deras levnadssätt, menade pastorsexpeditionerna att polisen hade bäst förutsättningar. Polisen höll sådan kunskap aktuell genom ständig närvaro, systematiserat arbetssätt och dokumentation. Och lösdriverilagen i Sverige gav polisen möjligheter att skilja ut de samhällsfarliga från övriga folket.

Foucault skriver att det var polisens uppgift att ha koll på antal människor, dess hälsa och livsmedelstillgång samt dessutom att vaka över människors aktivitet.⁶⁶ De skulle se till att människor inte var sysslösa och att enbart "rätta" behövande skulle få bidrag till sin försörjning.⁶⁷ Existensens goda kvalitet var garant för staten att vara av god kvalitet.

Men då zigenarna arbetade och klarade sin försörjning, var det något annat hos dem som fick staten att särbehandla dem och vilja få en fullständig och slutlig lösning på zigenarfrågan?

---

⁶⁵ Michel Foucault, (1980): *Sexualitetens historia, 1. Viljan att veta*, s173

⁶⁶ Michel Foucault, (2010): *Säkerhet, territorium, befolkning Collège de France 1977-1978*, s 287, 291

⁶⁷ Michel Foucault, (2010): *Säkerhet, territorium, befolkning Collège de France 1977-1978*, s 291

4.1.2 Rasen

I dokumenten jag granskat och redogjort för i föregående kapitel, beskrivs zigenarna återkommande på stigmatiserande sätt vad gäller beteenden och karaktärsdrag.

De sägs vara ovilliga till arbete⁶⁸, ägna sig åt landstrykeri och ha ett samhällsvådligt levnadssätt⁶⁹, vara ett hot och ett samhällsproblem⁷⁰, vara asociala, och föra ett omoraliskt leverne.⁷¹ Även om de inte var "hemfallna" åt kriminalitet ansågs de vara samhällsparasiter och uppenbarligen farliga för rättsordningens upprätthållanden. Zigenarföljen ansågs kunna terrorisera "även rätt folkrika platser".⁷² Att vara kringstrykande definierades som att försörja sig på ohederligt sätt eller utgöra fara för allmän ordning och säkerhet.⁷³ De var speciellt avvikande beträffande klädedräkt och språk.⁷⁴

Zigenarnas sägs även ha utpräglade dåliga rasegenskaper, vara oförmögna att fylla faders- och moderskapets plikter, avsevärt mindre begåvade än svenskar, ha stor fruktsamhet.⁷⁵ De beskrivs som smutsiga, fula, opålitliga, besvärliga, ohederliga, oärliga, odågor, samhällsvådliga, odugliga, fullständigt onyttiga människor, var en mindervärdig ras, födda med dåliga anlag, lata. Barn kunde beskrivas som fysiskt klena, ha ett typiskt lömskt utseende, fullkomligt obildbara, klen fattningsförmåga.⁷⁶

Makten har beskrivit och definierat rasen zigenare - de andra, de avvikande, de mindervärdiga. Deras karaktärsdrag och beteenden ställdes mot normen för det "svenska", det makten ville samhället skulle bestå av.

Den svenska, kvalitativt högtstående, renrasiga folkstammen uppvisade beteenden och karaktärsegenskaper som definierades som motsatta zigenarnas. Svenskar fostras till ordentliga arbetande medborgare som varken vill eller skall ha med "de andra" att göra. Svenskarna är ett rotfast folk, anpassade till den moralbildning och de uppförandenormer som gäller i det svenska samhället. Svenskarna är mantalsskrivna och deras barn går i skolan och svenskarna bekänner sig till den evangelisk-lutherska kyrkans trosbekännelse.⁷⁷ Det var sådana medborgare staten ville ha.

---

⁶⁸ Citerat i *Vitboken*, s 4

⁶⁹ Citerat i *Vitboken*, s 4, gällande 3:e kartläggningen

⁷⁰ Citerat i *Vitboken*, s 12, gällande 4:de kartläggningen

⁷¹ Citerat i *Vitboken*, s 23

⁷² Socialstyrelsen, *Sociala meddelanden* 1924:5, s 367

⁷³ SOU 1929:9, s 82

⁷⁴ Citerat i *Vitboken*, s 36

⁷⁵ Citerat i *Vitboken*, s 24 - 30

⁷⁶ Citerat i *Vitboken*, s 13 - 19

⁷⁷ Citerat i *Vitboken*, s 4 - 43

Riksdagspartierna hade varit enhälliga i beslutet om att starta världens första statliga rasbiologiska institut. Det etablerades 1922 i Uppsala. Nu skulle staten få vetenskapligt belagt vad som kännetecknade den renrasiga folkstammen.

Det fanns parasiter i Sverige, menade staten. Gick det att rensa ut dem? Vilka medel behövdes för att bekämpa parasiterna? 1926 fanns det ca 250 zigenare i landet och som innefattades i detta attribut. Sterilisering av vuxna zigenare var det enda verkligt effektiva medlet, menade Socialstyrelsen och förordade att det skulle ingå i statens maktmedel. Men zigenare som hunnit skaffa barn, vad skulle man vidta för åtgärder mot dem? Även i dessa fall förordade Socialstyrelsen effektiva maktmedel. Ta barnen från dem, ju yngre barnen skulle vara när de skiljdes från sina föräldrar desto bättre förutsättningar för att uppfostringsåtgärderna mot dem skulle lyckas. Och uppfostran av zigenarbarnen skulle ske på särskilda barnhem. Dessa var maktmedel staten hoppades skulle ge god effekt, dvs bli ordentliga arbetsamma medborgare.

En särskild del i folkhemsbygget var satsningen på utbildning. I början av 1930-talet blev folkskolan sjuårig och skolplikt rådde. Även zigenarbarn omfattades av detta. Hur såg makten på det?

Det hade varit problematiskt för staten att barnen *inte* gick i skolan. Men efter en egen utredning kom skolans myndighet, Skolöverstyrelsen, fram till att inte rekommendera att zigenarbarn skulle gå i vanliga skolor. Dessa barn och "barn från vanliga svenska hem" var så olika varandra att det "med säkerhet skulle uppstå stora svårigheter för barn, lärare och skolmyndigheter av en dylik anordning".⁷⁸

Den andres död är inte bara mitt liv [...] den andres död är den underlägsna, dåliga, degenererade rasens död och samtidigt det som gör livet i allmänhet (inklusive mitt liv) sundare och renare. [...] Rasen och rasismen är villkoret för att dödandet skall accepteras i ett normaliserande samhälle.⁷⁹

Foucault menar att detta är alla staters sätt att fungera, oavsett politisk ideologi - kapitalistisk eller socialistisk stat - och ger uttryck för att rasism kan riktas även mot mentalsjuka, brottslingar och politiska motståndare.⁸⁰

Och i Sverige riktades rasismen mot zigenarbarn och deras föräldrar.

---

⁷⁸ David Sjögren, (2010): *Den säkra zonen, Motiv, åtgärdsförslag och verksamhet i den särskiljande utbildningspolitiken för inhemska minoriteter 1913-1962*, Umeå universitet 2010

⁷⁹ Michel Foucault, (2008): *Samhället måste försvaras, Collège de France 1975-1976*, s 231

⁸⁰ Michel Foucault, (2008): *Samhället måste försvaras, Collège de France 1975-1976*, s 235- 236

4.1.3 Kontrollering

Som jag beskrivit i föregående kapitel växte statens intresse för zigenaren och "zigenarfrågan" under första halvan av 1900-talet. Behovet av att ha kontroll på den dåliga rasen växte. Foucault menar att när människan i vetenskapligt hänseende blev reducerad till en "fråga", var det enklare att tala om "frågans" tillvaro, livsvillkor och kropp.

Fem kartläggningar av zigenare genomfördes och frågorna, som skulle besvaras av myndigheter och i de senare fallen även av zigenarna själva, blev för varje kartläggning alltmer detaljerade. Detta kulminerade i och med kartläggningen 1943.

Foucault menar att den makt som tidigare tog liv numera bara är ett komplement till den makt som skall ses som något positivt, den makt som vill förvalta och maximera livet. och därför också utöva noggranna kontroller över det (livet) och reglera det i detalj".⁸¹

Foucault talar vidare om "biomaktens tidsålder", där inrättandet av skolor, värnplikt, produktionsenheter, för disciplinering, gjordes parallellt med att makten blev tvungen hantera problem som gällde nativitet, hälsa, bostäder och arbetskraft.⁸²

Den politiska makten hade bestämt sig för att skapa ett folkhem, ett bildligt monument, vars arkitektur skulle vara den modernaste. Funktionalismen, ett av modernismen uttryck, fick sitt genombrott i Sverige samtidigt med "Folkhemmet". Byggnader skulle utformas helt och hållet utifrån sin *funktion*. Folkhemmets funktion, i betydelsen uppgift/sätt att fungera, var att vara det goda samhället. Där skulle det vara bra att leva. De som kunde, skulle arbeta och betala skatt till staten. Intäkterna skulle fördelas till produktiva investeringar, som kunde medföra fler arbetstillfällen, och dessutom skulle delar av skatteintäkterna bekosta förebyggande mödravård och barnhälsovård. Ensamstående mödrar skulle få ekonomisk hjälp.

Det skulle inte finnas "några privilegierade eller tillbakasatta, inga kelgrisar och inga styvbarn. Där ser icke den ene ner på den andre, där försöker ingen skaffa sig fördel på den andres bekostnad". Folkhemmet skulle ta bort segregation och klasskillnader.

Som funktionalismens arkitekter, skulle folkhemsarkitekterna började använda helt nya formspråk och förkasta traditionellt tänkande och historiska stilar. Skulle detta vara möjligt? Skulle det nya innefatta alla svenska medborgare? Ja. Fast nej, tyckte Socialstyrelsen. Det fanns zigenare bland medborgarna. De var opålitliga och onyttiga människor. Och om de inte hade blivit steriliserade, så födde de många barn. De skulle

---

⁸¹ Michel Foucault, (1980): *Sexualitetens historia, 1. Viljan att veta*, s 171

⁸² Michel Foucault, (1980): *Sexualitetens historia, 1. Viljan att veta*, s 175

kunna missbruka den förebyggande mödravården och barnhälsovården. Här måste makten upprätthålla kontrollen.

Socialstyrelsens maktyttringar visade på att zigenarna inte skulle ha självklar tillgång till denna del av folkhemmet, de sociala rättigheterna. Men i folkhemmet skulle inte finnas några "tillbakasatta". Den politiska makten, som var socialdemokratisk när det sociala reformarbetet tog fart på 1930- och 40-talen, sade sig stå på de svagas sida. Var det så? Eller fanns makter som utmanade den politiska makten? Verkligheten visade att den politiska makten kontrollerade och lyssnade samtidigt till övriga makter inom staten.

Foucault menar att biomakten var en faktor i kapitalismens utveckling och där var faktorer som segregation och klasskillnader också inbyggda som garantier för upprätthållande av maktrelationer.⁸³

Socialdemokratin hade historiskt sett haft ett kluvet förhållningssätt till kapitalismen. Å ena sidan hade rörelsen organiserat sig kring mycket konkreta krav på förbättringar av arbetarklassens livsvillkor och rösträtt för alla medborgare. Å andra sidan hade socialdemokratin hävdad att en grundläggande samhällsförändring krävdes för att råda bot på missförhållandena. Den sistnämnda delen kom att tonas ner och den politiska konflikten i svensk politik kom till stor del att gälla offentliga sektorns omfattning och de omfördelade inslagen i det som kom att kallas välfärdssystemen.⁸⁴

4.1.4 Kunskapsbildning

För att styra en stat måste den politiska makten bilda sig en uppfattning även om *vad* den skall styra. Det krävs "ett visst politiskt omdöme, erforderligt i alla statliga spörsmål, rådsförsamlingar och förehavanden, vars enda syfte är statens bevarande, expansion och välgång", dvs *Statsförnuft*. Staten är sig själv nog och politisk kompetens styr.⁸⁵

Foucault menar att staten måste känna till de element som möjliggör upprätthållandet av staten i dess kraft eller den utveckling av statens kraft som är nödvändig, för att den inte skall domineras av de andra. Därtill kommer frågan om det hemliga - nödvändigheten med undersökningar, vars resultat kunde tolkas av makten och behållas som maktens hemligheter, *arcana imperii*.⁸⁶

Det var av yttersta vikt för staten att skaffa sig kunskap om vilka möjliggörarna var men minst lika viktigt var att känna till "de andra".

---

⁸³ Michel Foucault, (1980): *Sexualitetens historia, 1. Viljan att veta*, s 177

⁸⁴ www.socialdemokraterna.se/upload/Central/dokument/pdf/Langtidsutredningen/Hakan_A_Bengtsson.pdf

⁸⁵ Michel Foucault, (2008): *Diskursernas kamp*, s 296

⁸⁶ Michel Foucault, (2010): *Säkerhet, territorium, befolkning, Collège de France 1977-1978*, s 248-249

Jag har i förra kapitlet visat att beträffande de fyra första kartläggningarna var staten även explicit intresserad av hur lagstiftning tillämpats på gruppen zigenare och i vilken omfattning. Det gällde såväl strafflagstiftningen (lösdriverilagen) som rättighetslagstiftningen (stöd från fattigvården.). Men intresset för detaljkunskap om zigenarna tilltog och tog sig allt mer konkreta uttryck.

Att söka och erhålla fattigvård, var sedan slutet av 1800-talet en rättighet för de behövande. Till rättigheten var dock vidhäftad skyldigheter, som exempelvis återbetalningsskyldighet. Misstanken om att missbruk av de sociala reformerna, som successivt infördes och utvecklades under 1900-talet, skulle ske, låg latent hos makterna. Och gruppen zigenare var föremål för särskilt intresse och särbehandling.

Det låg även i statens intresse att sprida sin kunskap till befolkningen. Kunskap om risker som fanns inom landet. Kunskap om att det, trots folkhemmets devis, ändå var nödvändigt att fortsätta ha "kelgrisar och styvbarn". Det fanns den rena rasen och så fanns zigenare.

Även om Sverige slutat föra krig, var den politiska makten medveten om att det pågick andra former av strider och tävlan mellan stater. Det handlade om ekonomi, kultur och välstånd. Därför måste staten medvetandegöra medborgarna om rasens betydelse för att finnas bland vinnarna i dessa tävlingar. I slutet av 1920- och början av 1930-talet valde staten ut strategiska grupper i samhället och spred sin kunskap.

Gymnasisterna var en strategisk grupp. Med sin kunskapsbakgrund skulle de kunna komma i fråga för ledande befattningar inom offentlig och privat verksamhet,. Till gymnasisterna spreds resultaten av rasbiologiska institutets undersökningar, i form av läroböcker med titeln "Svensk raskunskap".

Svenska soldater och de som var anställda vid landets krigsmakt var ytterligare en strategisk grupp, som staten informerade om goda rasegenskapers avgörande betydelse för Sveriges överlevnad. Det gjordes via Soldatinstruktionen.⁸⁷ Där varnades för att blanda sig med en "icke likvärdig ras", då det var "en av de största farorna för ett högtstående folk".

Man kan hålla för troligt att nämnda grupper umgicks i större eller mindre sociala grupperingar som släkt, vänner, arbetskamrater osv. Att statens varningar för "en av de största farorna" skulle spridas till större delar av befolkningen var högst troligt . Zigenarna var, trots sitt svenska medborgarskap, en fara för landet och det högtstående folket.

---

⁸⁷ Citerat i Jan Myrdahl, 2006: *En av Konungen stadfäst statlig svensk rasism*, Dagens Nyheter 23.7.2006

4.1.5 Normalisering

Foucault menar att när makten skaffat sig kunskap om vad som skulle krävas för att upprätthålla en stark stat och utveckla den, infann sig behovet av att *normalisera* och reglera. Lagen fanns och åberopades alltmer som normer för samhället. Makten fann att åstadkommandet av normsystem var ett sätt att alltid kunna åberopa reglerande och korrigerande mekanismer, istället för disciplin.⁸⁸

Som jag redogjort för i föregående kapitel framgår av dokumenten att zigenarna ej explicit utförde olagliga handlingar men de ansågs störa statens ordning. Jag har även i detta kapitel visat hur staten och dess makter på olika sätt skapat normer och regler för vad som är det "svenska".

Att arbeta tillhörde det "svenska", normerna, men zigenarnas yrken tillhörde inte. Att försörja sig genom att förflytta sig i landet för att utföra sitt arbete tillhörde normerna om man var handelsresande, men zigenarnas förflyttningar för att utföra sitt arbete tillhörde inte normerna. Att bosätta sig på en ort och mantalsskriva sig tillhörde normerna. För zigenarna gällde lokala regler i de orter de kom till. Oftast fick de endast bo på samma ort i högst tre veckor. Lika ofta kunde regeln säga att uthyrning av plats/mark till zigenare var förbjudet. Och hade man ej stadigvarande bostadsort, var man utanför normerna som gällde för mantalsskrivning.

Polisen, som var statens stöd genom sin ständiga lokala närvaro, hade systematiserat sitt arbetssätt och dokumentation genom att dela in befolkningen i rasmässiga grupper. Zigenare ansågs vara av annan art än svenskar och föll utanför normen. I samband med den fjärde kartläggningen framkom av svaren från polismyndigheterna att polisen upplevde sig ha svårt i kontakterna med zigenarna. Zigenares utseende i kombination med deras levnadssätt uppgavs som orsak till detta.⁸⁹

Foucault menar att staten hänsköt lagen till ett rättssystem, medan ordningen lämnades till ett förvaltningssystem. Och att införliva lagen i statens ordning skulle vålla problem för staten. Men att skilja mellan lag och ordning lämnar rum för den politiska rationaliteten.

Om makten uppgav sig ha svårt att hantera delar av befolkningen då de ej följde normerna, ordningen, var det rationellt att definiera dessa, zigenarna, som ett hot mot samhället.

Foucault menar också att när människan i vetenskapligt hänseende blev reducerad

---

⁸⁸ Michel Foucault, (2008): *Samhället måste försvaras, Collège de France 1975-1976, föreläsning XI*

⁸⁹ Citerat i *Vitboken*, s 20

till en "fråga", var det enklare att tala om "frågans" tillvaro, livsvillkor och kropp.

I det normaliserade samhället korsar disciplinens och regleringens normer varandra rätlinjigt. Kroppen resp befolkningen blir två poler.⁹⁰

Jag har visat i tidigare kapitel att zigenarfrågan var en ständig anledning till oro hos staten. Jag har konstaterat att i svenska statens uttalanden om behov av normalisering och reglering av befolkningen låg en lösning på zigenarfrågan högt på agendan. Staten har använt ord och formuleringar som *sterilisering, utrotning, ta barnen, slutlig lösning*.

Steriliseringar av zigenare, med varierande syften och grad av frivillighet, kom staten att utföra under en period av drygt 40 år, från mitten av 1930-talet. Omhändertagande av barn samt hot om detta, kom också att användas med åberopande av zigenares levnadssätt och deras förmodade brist på möjlighet att uppfostra barnen.

Att utrota zigenarna och uppnå den slutliga lösningen, lyckades inte för staten under första halvan av 1900-talet, men intresset för zigenarna avtog inte.

Syftet med min studie har varit att granska den antiziganism som förmedlats av svenska staten och dess myndighetsföreträdare. Detta har jag gjort genom att visa hur zigenarna beskrivits i de offentliga utredningar och andra offentliga dokument som jag granskat samt hur särbehandlingen av zigenare legitimerats i den diskurs som skapades om zigenarna. Jag vill nu också visa på ideologin som framträtt när jag analyserat de politiska dokumenten.

4.2 Ideologianalys med stöd av Liedmans teori

Jag har i kapitel 2 redogjort för utvecklingen från bondesamhälle till folkhemmet. I kapitel 3 har jag beskrivit innehållet i det offentliggjorda kapitel ur regeringens "Vitbok", som i kronologisk ordning redogör för de upprepade kartläggningar och registreringar av zigenare som gjordes under perioden 1907 - 1943. Texten i "Vitboken" är en politisk text och som refererar till andra politiska texter.

För ideologianalysen kommer jag att använda den metod som utformats av Sven-Eric Liedman. Han menar att ideologibegreppet är mångtydigt och svårgripbart, och att det finns framför allt två huvudsakliga betydelser man brukar lägga i detta begrepp - antingen kan man se ideologi som något neutralt, ett system av olika idéer, värderingar och föreställningar t ex en politisk ideologi, eller som något falskt och illusoriskt.

---

⁹⁰ Michel Foucault, (2008): *Samhället måste försvaras, Collège de France 1975-1976*, s 227-228

Politisk ideologi baseras, enligt Liedman, på självklara yttranden om den mänskliga och samhällliga verkligheten, yttranden som tas för givna - det han kallar för försanthållanden. Dessutom består ideologin av värderingar som vad som är bra eller dåligt, rätt eller fel samt normer. Normer som är handlingsinriktade och pekar ut hur vi bör handla för att kunna följa dessa försanthållanden och värderingar.

Liedman menar vidare att ideologins framgång bygger på hur väl antagandena om verkligheten, värderingarna och normerna tillsammans överensstämmer med människors levda verklighet.⁹¹

Liedman talar vidare om det manifesta respektive det latenta i ideologin. Med *det manifesta* i ideologin menas tydligast det skrivna dokumentet, det synliga, t ex partiprogrammet. När det gäller att analysera ideologin, t ex en myndighets beslut, finns det oftast ingenting vi direkt kan citera. Det som inte förekommer i det analyserade men som i analysen dras fram som bärande element i ideologin, är det vi kallar *det latenta* i ideologin. I analysen görs det latenta manifest, dvs synligt.

Jag kommer att utgå från att de politiska texterna är av ideologisk karaktär, dvs att de har sin grund i försanthållanden om zigenare och deras kultur. Att dessa olika antaganden, om hur denna verklighet ser ut, är behäftade med värderingar om vad som är rätt eller fel, bra eller dåligt osv kommer jag att belysa. Dessutom hur det ideologiska budskapet både blev normbildande och legitimerande.

4.2.1 Försanthållanden

Som jag visat i kapitel 2.3 hade borgerliga minoritetsregeringar avlöst varandra fram till 1930-talet. Fattigvårdslagstiftningskommittén tillsattes i juni 1907 av en konservativ minoritetsregering ledd av Arvid Lindman. När deras utredningsuppdrag avslutades i december 1922 med framläggandet av förslag till ny lösdriverilag, var Hjalmar Branting statsminister i en socialdemokratisk minoritetsregering.

Vid läsning av de politiska texterna, som hänvisar till upprepade motioner, utredningar, utlåtanden och debatter i riksdagen, framkommer det Liedman menar med försanthållanden, självklara yttranden om den mänskliga och samhälliga verkligheten.

I SOU 1923:2 *Förslag till lag om lösdrivares behandling*, görs en sammanfattning

---

⁹¹ Sven-Erik Liedman och Ingemar Nilsson, (1989): *Om ideologi och ideologianalys*, kap Om ideologier

av samtliga fyra kartläggningar som gjordes fattigvårdskommitténs utredningsperiod. När zigenarnas levnadssätt uppmärksammas, används uttryck som landstrykeri, kringstrykande, vagabonderande, samhällsvådligt, "en fara för samhället".⁹²

I lagförslaget, som skall gälla för svenska medborgare, benämns medborgarna i Sverige som undersåtar. Samtidigt sägs att zigenare aldrig kommer att bli som "svenska" undersåtar, trots medborgarskap. Zigenarna skall därför drivas till att lämna landet då staten, genom ett målmedvetet och långsiktigt arbete, skall inskränka zigenarnas rörelsefrihet och stoppa deras förvärvskällor. Staten talar om zigenarnas förvärvskällor i nedsättande ordalag, och på motsvarande sätt nedsättande om de "svenska" medborgare som köper tjänster och varor av zigenarna.⁹³

Kommittén hade under sin utredningsperiod tagit initiativet till fyra kartläggningar av zigenare.⁹⁴ Som jag beskrivit i kapitel 3 var statens tilltro till statistiska uppgifter stor och utgjorde beslutsunderlag för staten och dess myndigheter. Att kunna kategorisera, mäta och kvantifiera var en del i maktutövningen. Vid de två första kartläggningarna som initierades ville man kvantifiera antal zigenare som sökt stöd av fattigvården respektive hur lösdriverilagen tillämpats på gruppen, dvs antal samt vilka påföljder som utdömts samt antal som hade anhållits.

Den tredje kartläggningen syftade till att staten skulle få bättre underlag för hur man skulle ingripa mot landstrykeriet och det samhällsvådliga levnadssättet. Nu kvantifierades totala antalet zigenare, deras sysselsättningar och levnadsförhållanden. Det var vedertaget att i kyrkböckerna göra särskild notering om de som var zigenare. Och polisen förde register över samtliga zigenare som vistades inom polisdistriktet, oavsett ålder, kön, straffad eller ostraffad.

När fjärde kartläggningen skulle ske hade det rasbiologiska institutet startat och kommittén ansåg det intressant att även ur rasbiologisk synpunkt göra dessa typer av mätningar på zigenare. Regeringen, som då leddes av socialdemokraterna, meddelade ekonomiska betänkligheter mot en sådan undersökning. Av detta skäl gjordes den inte vid denna tidpunkt. Som jag beskrivit i kapitel 3 var dock den kartläggning som gjordes omfattande och syftade till att ge ytterligare statistiskt underlag gällande zigenarna. Det efterfrågades om zigenare var ett problem eller belastning för samhället och hur de skiljde

---

⁹² Citerat *Vitboken, kapitel om kartläggning av romer*, s 3-4

⁹³ SOU 1923:2, *Förslag till lag om lösdrivares behandling*, s 89-91

⁹⁴ Ordförande i kommittén hade varit Johan Widén, landshövding i Jämtland, som under utredningsperioden fram till 1914 tillhört Liberala samlingspartiet. Då han detta år blev talman kom han att lämna partiet och blev "frisinnad vilde". http://sv.wikipedia.org/wiki/Johan_Wid%C3%A9n (från nätet 131229)

sig från den svenska majoritetsbefolkningen. Var fanns zigenarna? Hur levde de? Vilka åtgärder ville polisen att staten vidtog mot dem? De ansågs av staten vara ett hot och ett samhällsproblem.

När den femte kartläggningen initierades hade Socialdemokratiska arbetarepartiet regeringsmakten och visionen om folkhemmet hade konkretiserats på flera punkter. Politiken fokuserade på arbetslösheten, befolkningsfrågan samt sociala reformer. I det offentliga talet på 1930-talet fortsatte zigenarna att anses vara en fara och nu höjdes tonläget i debatter och skrivelser. Och det var främst politiker och myndighetsföreträdare inom det socialpolitiska området som drev på. De efterlyste riksomfattande register över zigenare, fler kontroller och ingripanden mot deras leverne, "ärftlighetsforskning" och steriliseringar. Resultatet av kartläggningen presenterades för regeringen av Socialstyrelsen som hade styrkts i uppfattningen att det borde vidtas åtgärder mot den "särpräglade gruppen". De redovisade resultaten bidrog till ökat politiskt intresse för att fortsätta kartlägga och kontrollera zigenare. Genom att låna ut resultaten till ett stort antal intresserade myndigheter, organisationer, sjukhus m fl, spreds inte enbart spårbara uppgifter om enskilda personer utan förmedlades de försanthållanden som staten uttalat.

4.2.2 Värderingar

De politiska texterna jag undersökt framhåller genomgående det "svenska", värderingar som sägs vara rätt och bra. Det svenska framhålls genom beskrivning av vad det *inte* är och *inte* skall vara. I stället tillskrivs zigenarna, de andra, beteenden och karaktärsdrag som framhävs som dåliga och fel, sådant makten inte vill ha, sådant som inte är svenskt. Statsrasismen som bekräftas av forskningen. Forskning om rasism bekräftar detta tillvägagångssätt.⁹⁵ Som jag visade i kapitel 3 var oron för den svenska folkstammens kvalitet en tungt vägande faktor i statens agerande. Rasbiologiskt ursprung skulle ge svar på frågan om graden av svenskhet och därmed om det fanns förutsättningar att anpassa sig till den svenska kulturen och levnadssättet. Att vara kringströvande betraktades per definition som att vara kriminell. Sociala förmåner i folkhemmet var till för behövande svenska medborgare men ingen självklarhet för de som inte var "svenska" till beteende och karaktär.

---

⁹⁵ i SOU 2004:48, *Kategorisering och integration. Om föreställda identiteter i politik, forskning, media och vardag*, s 23

4.2.3 Normer

Sverige, det svenska folket och dess kultur och gemenskap skulle råda inom nationsgränsen. Genom att arbeta och betala skatt, bekänna sig till den evangelisk-lutherska kyrkan och låta barnen gå i skolan skulle svenska folket vara värdefulla för nationalstaten. Staten skulle då koppla rättigheter och skyldigheter till idén om folket, det "svenska" folket. De som iklädde sig skyldigheterna gentemot staten skulle vara kvalificerade för att nyttja sina rättigheter. De som inte följde normerna, de andra, var farliga för nationen, staten och folket och skulle elimineras.

4.2.4 Det manifesta och det latent

Jag har analyserat de politiska texterna, skrivna under första halvan av 1900-talet och visat på det manifesta, det staten gav uttryck för. De politiska partierna, som omväxlande var sig i regeringsställning under perioden, hade liberalism, konservatism eller socialism som ideologisk grund. Min analys visar att oavsett parti som varit i regeringsställning har nationalismen dominerat som ideologi. Till de bärande elementen i nationalismen ses hyllande av egna kulturen och historien, att slå vakt om nationalstaten och dess intressen samt att handla oegennyttigt inom nationen.

Min analys har även visat riskerna med nationalism. Jag har visat på antiziganism som en statsrasism som riktades mot zigenare. Jag har visat på hur rättsstatsprincipen som byggsten varit porös såväl i folkhemsbygget som innan dess, genom att lagtillämpning på zigenare gjordes på diskriminerande sätt. Jag har visat på att liberalismens idé om den enskilda människans okränkbara frihet och integritet underordnade sig nationalismen. Jag har visat på att socialdemokratins övertygelse om alla människors lika värde och varje människas okränkbarhet underordnade sig nationalismen. Beträffande konservatismens förhållande till nationalismen fanns beröringspunkter mellan dessa ideologier i socialkonservatismen som fanns företrädd i minoritetsregeringarna.

Socialkonservatismen är relaterad till nationalkonservatismen, en ideologi som värderar den traditionella kärnfamiljen och social stabilitet, lag och ordning samt begränsad invandring.

Min analys av de politiska texterna har visat på det latent, som bärande element i nationalismen. Det har varit faktorer som utestängande, negativ uppmärksamhet, skuldcastning som sätt att legitimera antiziganismen gentemot de "svenska" medborgarna.

5. Avslutning och framtida forskning

Avslutningsvis skall jag sammanfatta min analys samt diskutera kring om de maktstrukturer som fanns på 1930-40-talen, kan ses än idag.

Syftet med min uppsats har varit att granska den antiziganism som förmedlats av svenska staten och dess myndighetsföreträdare i de officiella dokument jag åberopat. Jag har tagit stöd i två frågeställningar: Hur zigenarna beskrivits i de offentliga utredningar och andra offentliga dokument som rört frågan samt hur särbehandlingen av zigenare legitimerats i den diskurs som skapades om zigenarna.

Inledningsvis har jag visat på hur staten tillsammans med övriga makter drev på utvecklingen av ett modernare samhälle, folkhemmet. Jag har också visat att staten genom att åberopa zigenares levnadssätt, som en fara för samhället, legitimerade särbehandlingen av dem. Jag har visat hur staten vidtog olika exkluderande åtgärder mot dem för att de inte skulle få del av folkhemmet. Jag har vidare belyst hur zigenarna, svenska medborgare, av staten dock definierades som "de andra", "parasiter", en avvikande och mindervärdig ras, helt skild från den svenska renrasiga folkstammen. Statens stigmatiserande uttalanden om zigenarnas beteenden och karaktärsdrag, var ytterligare uttryck att visa antiziganism.

Vidare har jag visat att staten ville eliminera zigenarna genom tvångssteriliseringar samt omhändertagande av deras barn, då det inte gick att utvisa dem. Jag har visat att statens behov av att lösa "zigenarfrågan" tog sig uttryck i upprepade kartläggningar av dem och att frågeställningarna staten ville få besvarade blev alltmer detaljerade. Jag har visat att statens behov av kunskap om zigenarna även bottnade i obefogad misstänksamhet gällande utnyttjande av medborgerliga rättigheter samt delvis om brottslighet. Statens intresse av att föra ut antiziganistiska åsikter till medborgarna har också belysts. Jag har också visat statens åberopande av "svenska" normer för utseende, levnads- och försörjningssätt som grundad anledning för polisen och andra myndigheter att upprätta och underhålla särskilda register över enskilda zigenare samt att delge dessa uppgifter mellan och utanför myndigheterna.

I senare delen av min analys har jag definierat och visat på nationalismen som den ideologi som staten givit uttryck för, oavsett politisk makt i regeringsställning. Jag har visat på de värderingar och normer som låg till grund för de försantförhållanden som staten omfattade och kommunicerade med makterna och till medborgarna. Jag har även visat på det manifesta och latent i de politiska texterna och lyft fram riskerna med nationalismens

ideologi. Staten såg zigenaren som en fara, en förunderlig sådan, som skulle bekämpas och antiziganismen blev vapnet.

Det är befogat att ställa sig frågan om det beskrivna är tidsbundna företeelser, samt om/vilka maktstrukturer som kan ses ännu idag. Det har gått ca 70 år sedan andra världskrigets slut och det tyska nazistiska riket besegrades. Socialdemokraterna i Sverige byggde vidare på folkhemmet och den svenska välfärden blev ett begrepp i världen.

EU föddes som ett politiskt-ekonomiskt samarbete som skulle borga för freden i Europa. När kommunismen i Europa kollapsade förde det med sig bildandet av nya självständiga nationer. Men det innebar också nationalistiska konflikter som blev till terror och krig, i forna Jugoslavien och delar av gamla Sovjetunionen. Utvidningen av EU, dess maktbefogenheter och utövande av makt har givit annorlunda och ibland motsatta effekter mot grundtanken, fred och god ekonomi. Maktstrukturer inom och mellan stater i Europa har skapat ett "vi och dom", på flera plan. Nationalistiska partier har vuxit upp och blivit starkare, så även i Sverige. Flera länder har idag nationalistiska partier som är i regeringsställning.

Zigenarnas, numera romernas, situation har samtidigt försvårats. I flera av de östeuropeiska länderna utgör romerna större och mindre procentuella andelar av befolkningen, som i Rumänien och Bulgarien. Mot romerna byggs bokstavigt och bildligt murar för att avskärma dem från samhället och övriga befolkningen i egna landet, då de ej kan utvisas. Vad är detta annat än en statsrasism, antiziganism. Genom att försvåra romers sätt att försörja sig och samtidigt utesluta dem från möjligheter till stöd från samhället, drivs romer ut från länder de tagit sig till, oavsett om länderna genom medlemskap i EU sagt ja till fri rörlighet över nationsgränser. Frankrike, England och Polen är exempel på länder där antiziganismen yttrar sig även hos icke uttalat nationalistiska partier, som är i regeringsställning.

Romska tiggare från bl a Rumänien ses idag, framförallt i städerna i södra och mellersta Sverige. De kommer hit med eller utan barn. I Göteborg har en frivilligorganisation öppnat en förskola för barnen. I tidningar och på sociala media återkommer frågor och diskussioner kring förbud för "tiggeri", sätt att "bli av med tiggarna" osv.

I Sverige är romer en av sju nationella minoriteter. Regeringen har tagit initiativ till "vitboken" jag nyttjat i min uppsats. Diskrimineringslagen från 2009 reglerar bl a etnisk diskriminering. I det officiella samtalet eftersträvas icke diskriminerande tal och åtgärder

mot romer, men hur ser verkligheten ut? Kommunalrådet i en mellansvensk stad ville för ett par år sedan ha romer "avhysta från kommunen" och att de skulle "åka vidare". Makten ville upprätta egna normer. Polisen fann dock ingen laglig grund för detta i lokala ordningsstadgan.

Polisen i Skåne avslöjades 2013 ha fört ett register över romer som omfattade såväl barn som avlidna samt vuxna, straffade såväl som ostraffade. Registret benämndes "Kringresande". Säkerhets- och integritetsskyddsnämnden (SIN) har till uppgift att utöva tillsyn över brottsbekämpande myndigheters användning av hemliga tvångsmedel och kvalificerade skyddsidentiteter och därmed sammanhängande verksamhet samt över polisens behandling av personuppgifter. SIN utredde skånepolisens agerande. Utredningen kom fram till att registret var olagligt på flera punkter, bland annat ansåg man att det inte fanns anledning att registrera så många uppgifter, och att integritetsskyddet helt satts ur spel. Men enligt nämnden gick det inte att styrka att grunden till registreringen var etnicitet och därmed inte straffbart. Makten utredde makten och fann att även om registret var till delar olagligt hade ingen av dem som upprättat registret gjort något brottsligt. Åtalet lades ner. Statlig antiziganism kunde fortsätta, om än med vissa justeringar. Jag vill avsluta med att citera Rosa Taikon, syster till Katarina Taikon då hon skriver i en debattartikel

Självklart är romerna inga änglar. De är precis som alla andra i samhället. Det finns ärliga romer, oärliga romer, till och med kriminella romer. Men om en rom har begått ett brott ska det beivras på den person som har begått brottet och inte som nu i polisens register. Då blir vi alla romer – även små barn – också brottslingar [...]Men efter DN:s avslöjande om Skånepolisens romska register stärks ändå min undran – när man nu kommer fram till slutsatsen att det är "Sveriges regering" som ytterst bär skulden för det senaste århundradets diskriminering av romer: Vem kan väcka åtal mot och sakföra sin egen regering?⁹⁶

Framtida forskning

I en framtida forskning inom detta ämne skulle det även vara möjligt att diskutera materialet jag granskat, ur genusaspekt respektive barnaspekt. Som jag tidigare angivit kommer den fullständiga "vitboken" att ges ut under 2014. Där kan finnas mer material och fler uppslag till forskning om romerna. Betydelsen av romers medverkan i eller drivande av forskning om romer kan inte underskattas.

---

⁹⁶ Rosa Taikon, 2013: *Registrering av romer: Vem kan åtala sin egen regering*, Dagens Nyheter 21.11.2013 (från nätet 131229)

6. Källor och litteratur

Offentligt tryck

1885 års *"Lag angående lösdrivares behandling"*

Andra kammarens motion nr 70, 1897

Arbetsmarknadsdepartementets rapport, *"Vitboken, kapitel om kartläggning av romer"*, september 2013

Kommittédirektiv: *"Delegationen för romska frågor"*, Dir 2006:101

SFS 1914:196 *"Lagen angående förbud för vissa utlänningar att här i riket vistas"*

Socialstyrelsens Sociala meddelanden 1913, häfte 1-16

Socialstyrelsen, Sociala meddelanden 1924:4

Socialstyrelsen, Sociala meddelanden 1924:5

Socialstyrelsens Sociala meddelanden 1940

Socialstyrelsens Sociala meddelanden 1944, nr 2

Socialstyrelsens Sociala meddelanden 1945 nr 5

SOU 1923:2, *Förslag till lag om lösdrivares behandling*

SOU 1926:9, *Betänkande med förslag till om och behandling av vissa arbetsovilliga och samhällsvådliga m fl författningar*

SOU 1929:9, *Betänkande med förslag till lagstiftning om åtgärder mot lösdriveri samt åtgärder mot sedeslöst leverne av samhällsskadlig art*

SOU 2004:48, *Kategorisering och integration. Om föreställda identiteter i politik, forskning, media och vardag*

Statistisk Årsbok för Sverige 1951

Sveriges officiella statistik, *"Befolkningsrörelsen 1914"*

Elektroniska källor

Rapport (2008): *Inventering av forskning om romer i Sverige*, Uppsala universitet (2008)

<http://www2.valentin.uu.se/research/Forskningsoversikt%2014%20nov2.pdf> (från nätet 131225)

www.ne.se/rep/kungamakt-från-gustav-vasa-till-carl-xvi-gustaf (från nätet 131225)

www.riksdagen.se (från nätet 131229)

www.so-rummet.se (från nätet 131229)

www.socialdemokraterna.se/Vart-parti/Var-historia/ (från nätet 131229)

www.socialstyrelsen.se/omsocialstyrelsen/socialstyrelsenshistoria (från nätet 131229)

www.socialdemokraterna.se/upload/Central/dokument/pdf/Langtidsutredningen/Hakan_A_Bengtsson.pdf (från nätet 131228)

http://sv.wikipedia.org/wiki/Johan_Wid%C3%A9n (från nätet 131229)

Litteratur

Axelsson Thom, (2007): "Rätt elev i rätt klass", Linköping, Linköpings universitet (avhandling)

Foucault, Michel, *Sexualitetens historia 1: Viljan att veta* (1976), sv. övers. Britta Gröndahl (Gidlunds förlag, Stockholm, 1980)

Foucault Michel, *Diskursernas kamp* (1994),sv. övers. Thomas Götselius, Ulf Olsson, (Brutus Östlings Bokförlag, Stockholm/Stenhag, 2008)

Foucault Michel, *Samhället måste försvaras Collège de France 1975-1976*,(1997) sv. övers. Karl Lydén, (Tankekraft Förlag, Hägersten, 2008)

Foucault Michael, *Säkerhet, territorium, befolkning Collège de France 1977-1978*, sv. övers. Kim West, (Tankekraft Förlag, Hägersten, 2010)

Hazell Bo, (2002): *Resandefolket - från tattare till traveller*, Stockholm, Ordfront förlag

Liedman Sven-Erik och Ingemar Nilsson, (1989): "*Om ideologi och ideologianalys*", Göteborg, ARACHNE

Montesino Parra Norma, (2002): "*Zigenarfrågan, intervention och romantik*", Lund, Socialhögskolan Lunds universitet (avhandling)

Sjögren David, (2010): *Den säkra zonen, Motiv, åtgärdsförslag och verksamhet i den särskiljande utbildningspolitiken för inhemska minoriteter 1913-1962*, Umeå universitet 2010 (avhandling)

Sjögren Mikael, (1997): "*Fattigvård o folkuppfostran 1903-1918*", Stockholm, Carlssons förlag, (avhandling)

Swärd Hans och Egerö Marie-Anne (red.),(2008) "Villkorandets politik" kapitel "*Lösdriverilagen och den samhällsfarliga lättjan*" Johan Edman, Malmö, Égalité förlag

Tidningsartikel

Myrdahl Jan, 2006: *En av Konungen stadfäst statlig svensk rasism*, Dagens Nyheter 23.7.2006 (från nätet 131229)

Taikon, Rosa, 2013: *Registrering av romer: Vem kan åtala sin egen regering*, Dagens Nyheter 21.11.2013 (från nätet 131229)

Brev

Brev till Socialstyrelsen från f d landsfiskal J. Mathlein i Arvidsjaur
Socialstyrelsen, Brev till Dr Bartels Danmark, 2 juni 1943